นิทรรศการพิเศษ

๑๐๐ ปี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

๒๑ ตุลาคม ๒๕๔๓

พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย

พระฉายาลักษณ์ที่พิมพ์ในหนังสือนี้ ถ่ายก๊อปปี้จากหนังสือ

๑. สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในพระราชานุสรณ์
ในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
ณ วันที่ ๑๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๙

๒. เจ้านายเล็ก ๆ - ยุวกษัตริย์
กัลยาณิวัฒนา
จัดพิมพ์เนื่องในวโรกาสที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงเจริญพระชนมายุครบ ๖๐ พรรษา ๕ ธันวาคม ๒๕๓๐

๓. ภาพแห่งความทรงจำ
สมุดภาพเฉลิมพระเกียรติในงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
คณะทำงานจัดทำบันทึกภาพเหตุการณ์งานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
ในคณะอนุกรรมการจัดทำบันทึกภาพเหตุการณ์และแสดงนิทรรศการ
งานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

๔. "สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี"
นิตยสาร สกุลไทย จัดพิมพ์ถวายเป็นราชสักการสดุดี เนื่องในวันพระราชสมภพ
วันที่ ๒๑ ตุลาคม ๒๕๓๘

๕. สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
ธนาคารออมสิน จัดพิมพ์เพื่อเฉลิมพระเกียรติ พิมพ์ครั้งที่ ๒ พุทธศักราช ๒๕๓๘

พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย ขอขอบคุณ

สำนักพระราชวัง

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

นายเศวต ธนประดิษฐ์

นิตยสาร สกุลไทย บริษัท อักษรโสภณ จำกัด

นายประยูร ส่งเสริมสวัสดิ์

นางสุภัทร สวัสดิรักษ์

คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ

อาจารย์เพลินพิศ กรำราญ

ปกหน้า **หุ่นขี้ผึ้งไฟเบอร์กลาสพระบรมรูปสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**

Somdech Phra Srinagarindra Boromarajajonani

Her Life History

Her Royal Highness the Princess Mother was born on Sunday, 21 October B.E.2443 (A.D.1900) in Nonthaburi Province. Her given name was Sangvalya. She was the daughter of Phra Janok Choo and Phra Jonani Kham. She was presented to Her Royal Highness Princess Valaya Alongkorn Krom Luang Bejraburi Rajasirindhorn to be at Her service. She graduated from the Midwifery and Nursing School at Siriraj Hospital in B.E.2459 (A.D.1916). In B.E.2460 (A.D.1917), she was given a scholarship by Her Majesty Somdech Phra Sri Savarindira Boromarajadevi Phra Phanwasa Ayiga Chao to further her studies in nursing in the United States of America. In B.E.2463 (A.D.1920), she was married to His Royal Highness Somdech Chao Fah Mahidol Adulyadej Krom Luang Songkla Nagarindra, and they have three children:

Her Royal Highness Princess Galyani Vadhana Krom Luang Naradhiwas Rajanagarindra;

His Majesty King Ananda Mahidol;

His Majesty King Bhumibol Adulyadej.

The Princess Mother preferred a simple and informal life style. She liked doing chores for herself and would spend her free time usefully. She was frugal in order to save money for charitable causes. She enjoyed hiking in the forests, hill climbing, looking at flowers and natural scenery. She sought after all kinds of knowledge throughout her life. She studied in depth the teachings (Dhamma) of Lord Buddha, practised meditation, and led a life according to the Dhamma, without concern for good fortune, high rank or praise. She once said: **"a person should not forget himself, be arrogant or become big headed."**

Her Activities

All through her life, the Princess Mother steadfastly served the country and the Thai People. Her most important duty was to bring up the two sons who later became highly virtuous Kings, greatly beloved and respected by the people. As for the daughter, she has followed her Mother's footsteps in serving the country in several capacities.

Aside from looking after the Royal children, the Princess Mother performed so many other valuable services. She gave Royal patronage to many foundations, as well as charitable organizations, to the limit of her financial capacity, during her life time. Since B.E. 2507 (A.D.1964) she journeyed to visit people in the poor rural areas throughout the kingdom, donated items of necessity and provided assistance to them, as well as gave encouragement and support to the military personnel, Border Patrol Police, and civilian officials in those areas.

Her visits to the rural areas inspired her to start up various development projects as follows:

1. Educational Projects She donated her private funds, together with monies from other sources, to build small schools in the hardship areas throughout the country, in support of the project, organized by the Border Patrol Police, to establish schools for hilltribes and people in hard-to-reach areas. She also gave scholarships to children living on various islands. Moreover, she rendered support, through the Thai Hillcrafts Foundation which she accepted under her patronage, the teaching of hilltribes children in health care and external communication, as well as the vocational training and promotion of education according to individual capabilities. Furthermore, she actively supported the effort to disseminate the teachings of Lord Buddha (Dhamma) among the young and the general public by means of radio and written materials.

2. Public Health Projects In B.E. 2512 (A.D.1969), the Princess Mother set up mobile medical teams to provide volunteer services, during off-duty hours, in health care and preventive medicine for people in border and hardship areas. These teams are organized by the Princess Mother's Medical Volunteer Foundation (Por-Or-Sor-Wor). All the participants are volunteers. When the government realized the benefit of the project, they gave it partial financial support annually. The activities of Por-Or-Sor-Wor extend to another important field, namely oral hygiene, as well as to bringing in patients with particular ailments from remote areas for further treatment. From B.E.2534 (A.D.1991) onwards, Por-Or-Sor-Wor began to supplement the basic public health program of the government.

3. The Doi Tung Development Project In B.E.2531 (A.D.1988), the Princess Mother started the Doi Tung Development Project in the districts of Mae Chan and Mae Sai, Chiang Rai Province, in an area encompassing over 90,000 rai. The aim was to rehabilitate the forests in the watershed areas and to improve the quality of life for the local inhabitants, so that people and forests can cohabit in harmony. This project received the cooperation of both the government and private sectors, with the Mae Fah Luang Foundation under the Royal Patronage of the Princess Mother (formerly the Thai Hillcrafts Foundation) acting as coordinator and overseer of the project. Within only 6 years, the Doi Tung Development Project, thus Royally initiated, was able to implement the reforestation of 80 percent of the area. The villagers in the area have become the vital source of strength for the reforestation project. Moreover, the project promotes training of various other skills for the local people, thus improving their earnings and standards of living.

The Latter Stage of Her Life

The Princess Mother was taken ill with a heart ailment, and was admitted at Siriraj Hospital on 2 June B.E.2538 (A.D.1995). She passed away on Tuesday, 18 July 1995, at 21.17 hours, at the age of 94 years 8 months and 27 days. The entire nation belives that, by dint of her own long-standing merits, her spirit now resides in the highest realm as befits her noble spiritual qualities.

จากแผ่นพับประชาสัมพันธ์

พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ๑๐ มีนาคม ๒๕๓๙

จากหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

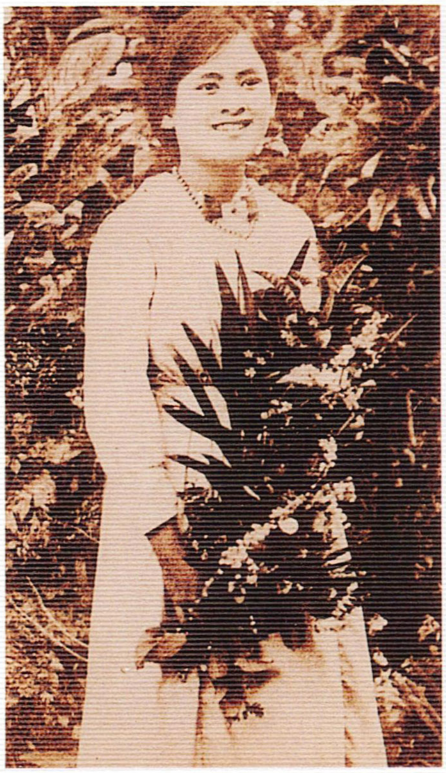

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

แม่ฟ้าหลวง ดวงใจไทยทั้งชาติ

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเป็นกุลสตรีผู้อุดมด้วยพระวาสนาบารมีสูงสุด ทรงเป็นคู่ชีวิตของสมเด็จเจ้าฟ้าฯ พระราชโอรสของพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็น **"พระปิยมหาราช"** ของชาติไทย ทั้งยังทรงเป็นสมเด็จพระบรมราชชนนีของพระมหากษัตริย์ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐยิ่ง เป็นที่เทิดทูนเคารพรักของปวงชน มีพระเกียรติคุณขจรขจายไปทั่วโลกถึง ๒ พระองค์ ทั้ง ๆ ที่ทรงมีพระชาติกำเนิดในตระกูลสามัญชน มิได้ทรงดำรงฐานะพระมเหสีเทวี ในพระมหากษัตริย์เจ้าเช่นพระบรมราชชนนีของพระมหากษัตริย์พระองค์อื่น ๆ ในประวัติศาสตร์ของชาติไทย พระบารมีคุณของพระองค์ จึงสูงส่งยากที่จะหาสตรีใดในโลกเทียบเทียมได้

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๑ ตุลาคม ปีชวด พุทธศักราช ๒๔๔๓ พระนามเดิม **"สังวาลย์"** พระชนกชื่อ **"ชู"** พระชนนีชื่อ **"คำ"** เป็นสามัญชนประกอบอาชีพช่างทอง มีนิวาสสถานอยู่ในละแวกวัดอนงคาราม ธนบุรี เมื่อจะเสด็จไปศึกษา ณ ต่างประเทศต้องทรงทำหนังสือเดินทาง ขณะนั้นยังไม่ทรงมีนามสกุลจึงทรงใช้นามสกุล ตะละภัฏ ของข้าราชบริพารคนหนึ่งที่มีนามสกุลแล้ว ต่อมาภายหลังคุณถมยาอนุชาของพระองค์ได้ไปจดทะเบียนขอใช้นามสกุลว่า **"ชูกระมล"**

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ได้ทรงพระนิพนธ์ไว้ในเรื่อง **"แม่เล่าให้ฟัง"** เกี่ยวกับนามสกุล **"ชูกระมล"** ว่า

"ถึงแม้ว่าแม่ไม่เคยใช้นามสกุล ชูกระมล ก็อยากจะถือว่า แม่เกิดมาในสกุลนี้"

และอีกตอนหนึ่ง ซึ่งขอประทานอัญเชิญมาดังนี้

"...เมื่อแม่อายุได้ ๗ - ๘ ขวบ ป้ารอดซึ่งเป็นญาติ ๆ ของครอบครัวของพ่อชู แนะนำให้พาไปฝากคุณจันทร์ แสงชูโต ซึ่งเป็นญาติและเป็นพระพี่เลี้ยงของสมเด็จเจ้าฟ้าวไลยอลงกรณ์ กรมหลวงเพชรบุรีราชสิรินธร (ทูลหม่อมหญิง) เพื่อนำตัวขึ้นถวายเป็นข้าหลวง ทูลหม่อมหญิงทรงเป็นพระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ ๕) และสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาฯ และทรงเป็นพระเชษฐภคินีแท้ ๆ ของสมเด็จเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมขุนสงขลานครินทร์ (พระยศตอนนั้น) ทูลหม่อมพ่อของข้าพเจ้า"

เมื่อทรงพระเยาว์ ทรงได้รับการศึกษาเบื้องต้นที่โรงเรียนวัดอนงคาราม แผนกเด็กนักเรียนหญิง ต่อมาทรงย้ายไปศึกษาที่โรงเรียนศึกษานารี โรงเรียนของหม่อมเจ้ามัณฑารพ กมลาสน์ โรงเรียนแถวพระบรมมหาราชวัง และโรงเรียนสตรีวิทยาตามลำดับ

ต่อมาทรงเข้าศึกษาต่อในสายอาชีพ ที่ โรงเรียนแพทย์ผดุงครรภ์และหญิงพยาบาลแห่งศิริราชพยาบาล จนครบหลักสูตร ๓ ปี เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๕๙ ขณะนั้นยังมีพระชนมายุไม่ครบ ๑๓ พรรษา ได้ทรงเข้าปฏิบัติงานในโรงพยาบาลนั้น ตามข้อผูกพันที่ทรงเป็นนักเรียนหลวง

การที่ทรงเลือกศึกษาและปฏิบัติวิชาชีพสายพยาบาลนี้ เป็นรากฐานสำคัญแห่งพระชนมชีพของพระองค์และของชาติบ้านเมือง เนื่องด้วยกาลเวลาได้พิสูจน์ว่า วิชาชีพพยาบาลนี้ตรงกับพระอุปนิสัยที่เปี่ยมด้วยพระเมตตากรุณา เอื้ออาทรต่อผู้ทุกข์ยากและบุคคลทั่วไป ทั้งยังมีพระราชจริยาวัตรสุภาพอ่อนโยนไม่ถือพระองค์ โปรดทรงดำเนินชีวิตแบบเรียบง่าย เส้นทางแห่งพระชนมชีพสายพยาบาลนี้

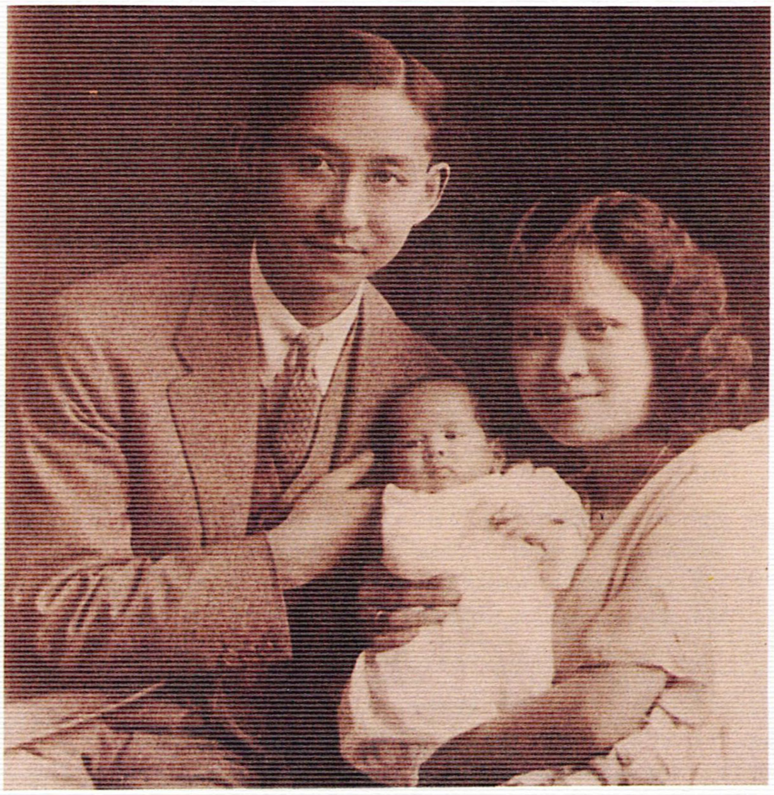

ได้ส่งให้เกิดเหตุการณ์สำคัญทั้งในพระราชประวัติส่วนพระองค์และประวัติศาสตร์ของชาติไทยด้วย ทั้งนี้เนื่องจากปีพุทธศักราช ๒๔๖๐ **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** ซึ่งขณะนั้นคือ **"นางสาวสังวาลย์"** ได้รับคัดเลือกเป็นนักเรียนพยาบาล ทุนสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี ส่งไปศึกษาวิชาพยาบาลต่อที่สหรัฐอเมริกา ตามพระราชประสงค์ของพระราชโอรส ซึ่งขณะนั้นดำรงพระยศเป็น **สมเด็จเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมขุนสงขลานครินทร์** โดยมีพระราชประสงค์จะส่งเสริมวิชาการแพทย์และพยาบาลไทยให้ก้าวหน้าเป็นคุณประโยชน์ในด้านสุขภาพอนามัยของประชาชนชาวไทย

ด้วยบุพเพสันนิวาสและด้วยบุญของพสกนิกรไทยทั้งชาติ**เมื่อสมเด็จเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมขุนสงขลานครินทร์** ซึ่งทรงดูแลนักเรียนผู้รับทุนพยาบาลนี้ ได้ทรงพบกับ **นางสาวสังวาลย์** ซึ่งมีสิริโฉมและจริยาวัตรงดงาม ก็เป็นที่ต้องพระราชหฤทัยนับแต่โอกาสแรก (ดังมีเรื่องเล่าไว้ในประวัติหลวงสุขุม-นัยประดิษฐ์ ถึงพระราชปรารภทรงชื่นชมนางสาวสังวาลย์) ต่อมาเมื่อเสด็จไปทรงเยี่ยมบ่อยครั้ง จนทรงคุ้นเคยและประจักษ์ในคุณสมบัติอันงามพร้อมอื่น ๆ จึงกลายเป็นความสนิทเสน่หาในพระราชหฤทัยและได้ทรงหมั้นนางสาวสังวาลย์อย่างเงียบ ๆ ที่สหรัฐอเมริกา หลังจากได้รับพระราชทานพระราชานุญาตจาก **สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี** พระราชมารดาแล้ว

ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๖๓ **สมเด็จเจ้าฟ้าฯ กรมขุนสงขลานครินทร์** ได้ทรงอภิเษกสมรสกับนางสาวสังวาลย์ที่วังสระปทุม โดยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินมาพระราชทานน้ำสังข์ จึงทรงดำรงฐานะเป็น **หม่อมสังวาลย์ มหิดล ณ อยุธยา** ในขณะนั้น

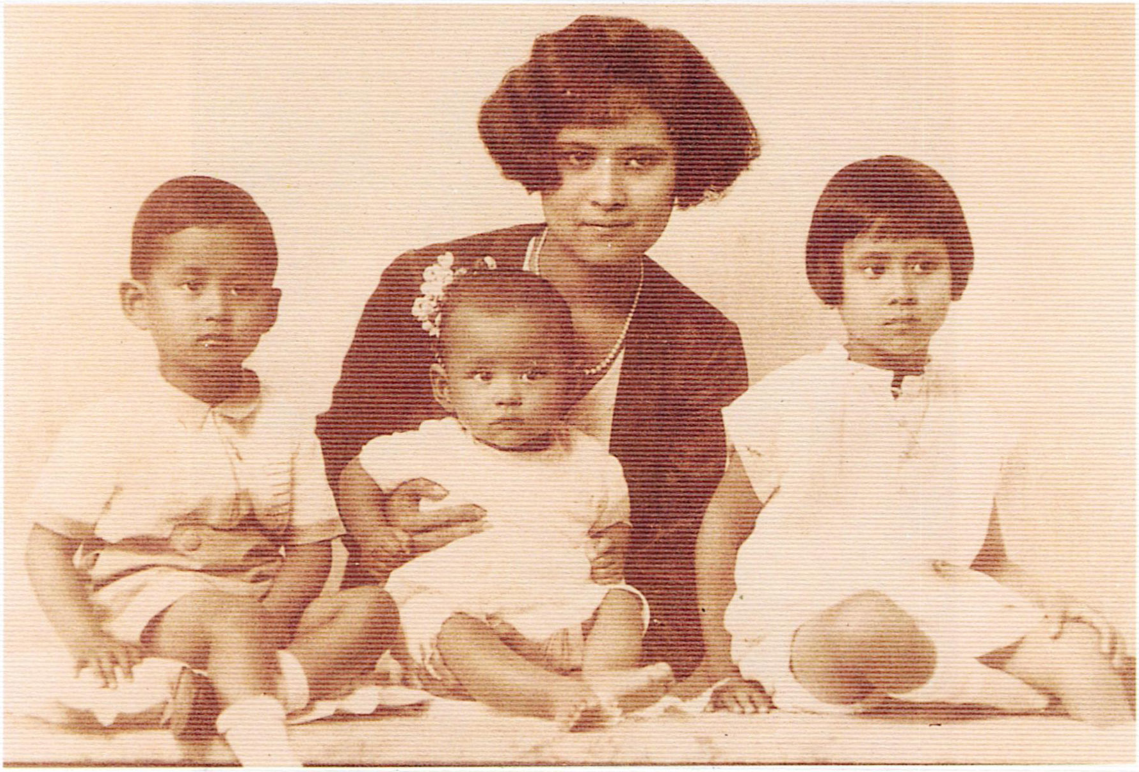

หลังจากอภิเษกสมรสแล้ว ทั้งสองพระองค์ได้เสด็จไปทรงศึกษาต่อ โดย**สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** ทรงศึกษาหลักสูตรเตรียมพยาบาล ที่ มหาวิทยาลัยซิมมอนส์ เมืองบอสตัน มลรัฐแมสสาชูเสตต์ และต่อมาทรงเข้าศึกษาหลักสูตรสาธารณสุขเกี่ยวกับโรงเรียน ที่ สถาบันเอ็มไอที ส่วน**สมเด็จพระบรมราชชนก** ทรงศึกษาวิชาแพทยศาสตร์ ณ มหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด จนทรงสำเร็จการศึกษา ทรงได้รับปริญญาเกียรตินิยมในปีพุทธศักราช ๒๔๗๐ ในระหว่างประทับ ณ ต่างประเทศได้พระราชทานกำเนิดพระธิดาและพระโอรส ดังนี้

๑. **หม่อมเจ้าหญิงกัลยาณิวัฒนา** ประสูติเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๖๖ ในรัชกาลที่ ๗ ทรงสถาปนาเป็น **พระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้า** เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๔๗๐ ถึงรัชกาลที่ ๘ ทรงเฉลิมพระเกียรติยศ เป็น **สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา** เมื่อวันที่ ๑๐ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๗๘ ต่อมาเมื่อวันที่ ๖ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๓๘ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาพระอิสริยยศเฉลิมพระนามตามพระสุพรรณบัฏว่า **สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์**

๒. **หม่อมเจ้าชายอานันทมหิดล** พระราชสมภพเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๐ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๖๘ ในรัชกาลที่ ๗ ทรงสถาปนาเป็น **พระวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้า** ต่อมาเมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชย์สืบราชสันตติวงศ์เป็น**พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล**รัชกาลที่ ๘ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ เมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พุทธศักราช ๒๔๗๗ และเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙

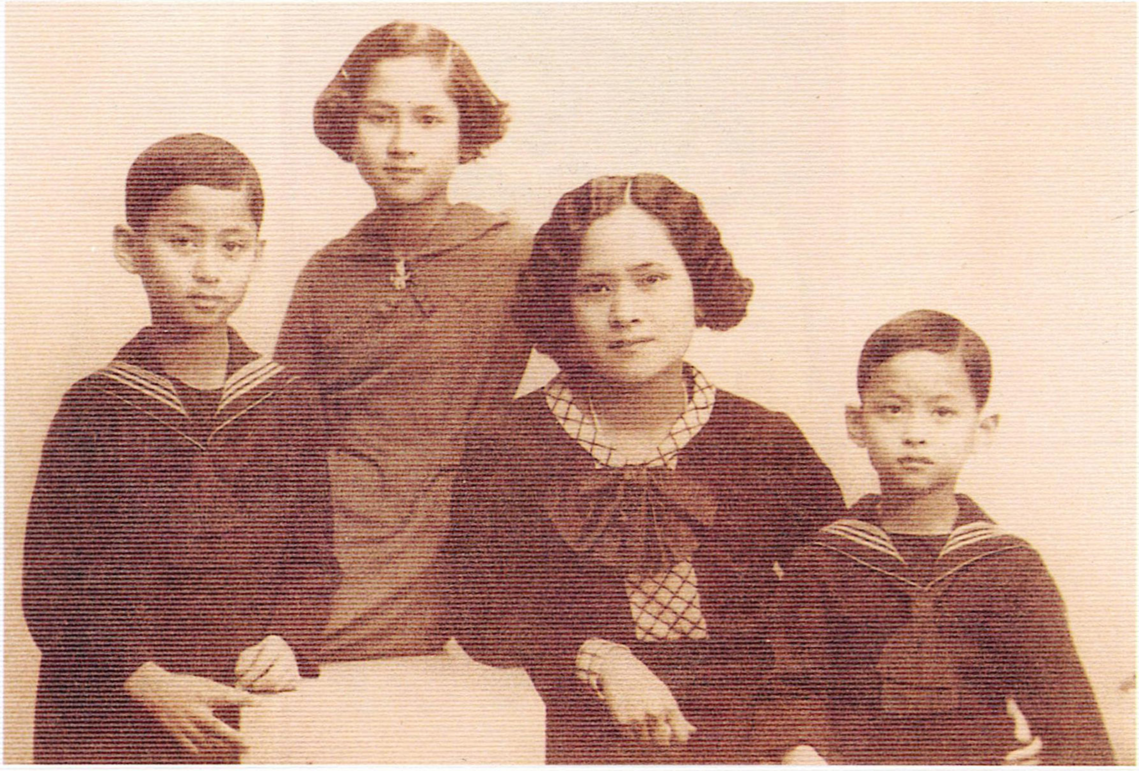

๓. **พระองค์เจ้าชายภูมิพลอดุลยเดช** ทรงพระราชสมภพเมื่อวันจันทร์ที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๗๐ เมื่อถึงรัชกาลที่ ๘ ทรงเฉลิมพระเกียรติยศเป็น **สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช** เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบราชสันตติวงศ์ เป็น **พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช** รัชกาลปัจจุบัน เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙

เมื่อวันที่ ๒๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๔๗๒ **สมเด็จพระบรมราชชนก** ซึ่งขณะนั้นทรงดำรงพระราชอิสริยยศ เป็น **สมเด็จเจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์** เสด็จทิวงคต **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** มีพระชนมายุเพียง ๒๙ พรรษา ต้องทรงประสบกับความทุกข์โทมนัสอย่างล้ำลึกที่ทรงสูญเสียพระราชสวามี และยังต้องทรงรับพระราชภาระอภิบาลพระธิดา พระโอรสถึง ๓ พระองค์ ต้องทรงรักษาพระขันติธรรม พระคุณธรรม และพระวิริยะอุตสาหะอย่างแรงกล้า เพื่อทรงดำรง **"ครอบครัวมหิดล"** ไว้ในสถานะอันสมควรแก่พระเกียรติแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ด้วย ซึ่งสำหรับสตรีทั่วไปในวัยเดียวกับพระองค์ ย่อมต้องนับว่าเป็นภาระอันหนักและยากยิ่ง

ด้วยพระคุณธรรมอันล้ำเลิศ และด้วยน้ำพระราชหฤทัยอันเด็ดเดี่ยวมั่นคง **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** ทรงเป็นสตรีที่ทรงประสบความสำเร็จอย่างยอดยิ่ง ในการอภิบาลรักษาสั่งสอนพระโอรส พระธิดา เนื่องด้วยทรงเพียบพร้อมด้วยพระคุณสมบัติของ ***"แม่"*** โดยแท้ ทรงมีความเข้มแข็งเหนือกุลสตรีทั่วไป วิชาพยาบาลที่ทรงศึกษาได้อำนวยประโยชน์ยิ่งใหญ่ ในการอภิบาลพระธิดาโอรสที่ยังทรงพระเยาว์ทั้ง ๓ พระองค์ ดังปรากฏลายพระหัตถ์ของ **สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรง–**

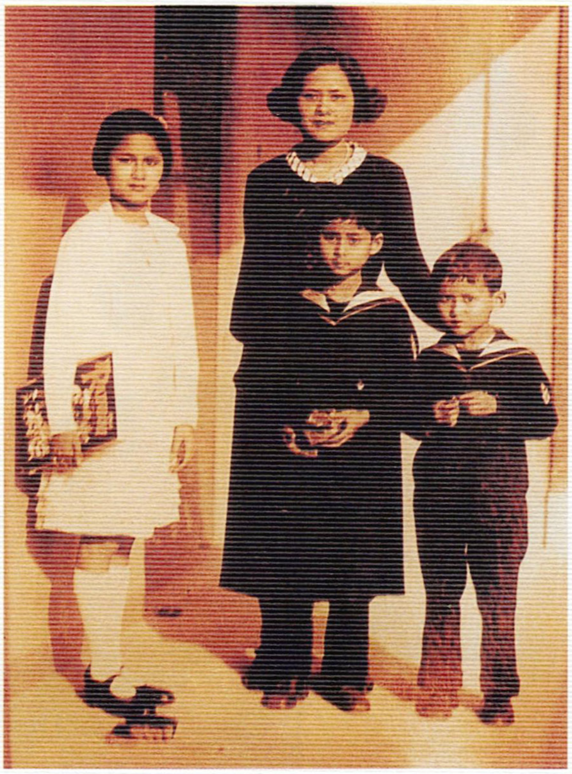

ราชานุภาพ ขณะประทับอยู่ที่ปีนัง ทรงเขียนถึงพระธิดาที่กรุงเทพฯ แสดงความชื่นชมสรรเสริญสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี หลังจากได้เสด็จไปเฝ้ารับเสด็จพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบนเรือ และเชิญเสด็จมายังตำหนักที่ปีนังว่า *"พ่อไม่เคยคิดคาดเลยว่า จะเป็นผู้หญิงที่มีสติปัญญาสามารถมาก เพิ่งมาสังเกตในคราวนี้ รู้จักวางพระองค์เหมาะดีทุกสถาน ใครคุ้นก็ต้องนับถือ และค่อยคลายห่วงสมเด็จพระอานันทมหิดล เพราะมีชนนีดีด้วย..."*

บทความของ**ท่านผู้หญิงพัว อนุรักษ์ราชมณเฑียร** ในหนังสือเรื่อง *"ในหลวงของเรา"* ได้เล่าถึงพระพลานามัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน เมื่อยังทรงพระเยาว์ว่า

"ในเวลานั้น พระชนมพรรษาได้ขวบเศษได้เฝ้าครั้งแรก เห็นพระอนามัยดี แข็งแรง ร่าเริงแจ่มใส พระฉวีผ่อง พระโอษฐ์แดง ไม่ทรงแปลกหน้าใครเลย..."

แสดงว่าทรงอภิบาลพระธิดาพระโอรสอย่างถูกวิธี แม้ในเวลาต่อมา เมื่อสมเด็จพระบรมราชชนกเสด็จสวรรคตแล้ว **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** ต้องทรงปฏิบัติหน้าที่เป็นทั้งพระชนกและพระชนนี ต้องทรงอภิบาลทั้งในด้านสุขภาพพลานามัย ต้องทรงอบรมสั่งสอนพระธิดาพระโอรส ในด้านการศึกษาและพระจริยาวัตร พระองค์ก็ทรงพระปรีชาสามารถปฏิบัติได้ผลดี **สมเด็จพระพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์** ได้ตรัสเล่าไว้เกี่ยวกับวิธีอภิบาลพระราชโอรสธิดา ของ**สมเด็จพระบรมราชชนนี** ตอนหนึ่งว่า *"สมเด็จพระพันวัสสาฯ จะไม่ทรงเลี้ยงและแนะนำในชีวิตประจำวัน จะทรงแนะนำในสิ่งที่สำคัญ ๆ เพราะทรงเกรงใจแม่ ทรงเห็นว่า แม่เลี้ยงอย่างมีระเบียบ มีหลักวิชา ท่านก็ว่า ต้องไม่ยุ่งด้วย คือเขาเลี้ยงของเขาตามแบบที่ถูกแล้ว"*

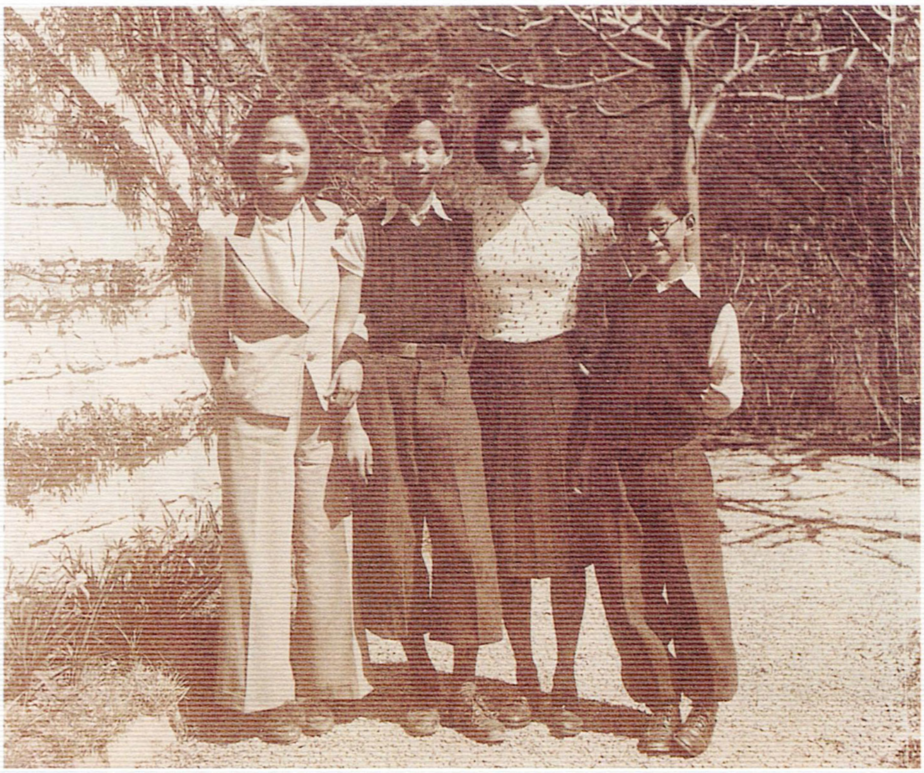

ในการอภิบาลพระธิดาและโอรสทั้ง ๓ พระองค์ **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** พระราชทานพระกษิรธารา (เลี้ยงลูกด้วยนมแม่) ตามแบบที่ถูกต้องตามหลักวิชา หากพระราชธิดาโอรสทรงกระทำผิด จะทรงใช้เหตุผลอธิบายให้ทรงเข้าพระทัย หากทรงกระทำผิดซ้ำ จึงจะทรงลงพระอาญา ทรงกวดขันพระจริยาวัตร ให้พระธิดาพระโอรสเป็นเด็กดี มีพระมารยาทดี แม้มีพระอิสริยศักดิ์สูงขึ้นอย่างใด ก็ยังทรงรักษาพระจริยาวัตรอันดีงาม ถ่อมพระองค์ ทรงนอบน้อมต่อผู้ใหญ่และทรงปฏิบัติพระองค์อย่างเรียบร้อยกับคนอื่น ๆ

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเข้มงวดกวดขันให้พระธิดาและพระโอรส มีพระอุปนิสัยตรงต่อเวลา ทรงมีระเบียบ ทรงประหยัด จับจ่ายซื้อของแต่ที่ทรงจำเป็นและโดยความเหมาะสม ไม่โปรดให้ทรงใช้สอยพระราชทรัพย์หรือสิ่งของอย่างสุรุ่ยสุร่าย พร่ำเพรื่อ ยิ่งกว่านั้นยังทรงอบรมให้ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์คุ้มค่า ทรงปลูกฝังให้พระธิดาพระโอรสยึดมั่นในพระบวรพุทธศาสนา การที่ทรงอบรมสั่งสอน ก็ทรงกระทำโดยละมุนละม่อม พระธิดาพระโอรสทั้ง ๓ พระองค์ จึงมีพระจริยาวัตรงดงาม มั่นคงอยู่ในพระคุณธรรม และมีพระปรีชาสามารถปราดเปรื่อง เป็นที่ประทับใจผู้ได้เฝ้าใกล้ชิดนับแต่ทรงพระเยาว์จนทรงเจริญวัย ดังที่**ท่านผู้หญิงพัว อนุรักษ์ราชมณเฑียร** ได้เล่าถึงพระราชจริยาวัตรของ **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน** ไว้ในหนังสือเรื่อง *ในหลวงของเรา* ว่า

"ทรงซื้อรถไฟฟ้า หรือใครถวาย ดิฉันจำไม่ได้ แต่เป็นที่โปรดปรานมาก ทรงขับทั่ว ๆ ไปในบริเวณสวนจิตร เวลามีคนมาเฝ้าสมเด็จพระบรมราชชนนี ถ้าทรงรู้จักและคุ้นเคย จะทรงเรียกให้ขึ้นรถด้วย และทรงเก็บสตางค์เป็นราคา ๕ สตางค์ จากประตูชั้นใน แล้วนำไปส่งตัวพระตำหนัก มีผู้ขึ้นนั่ง

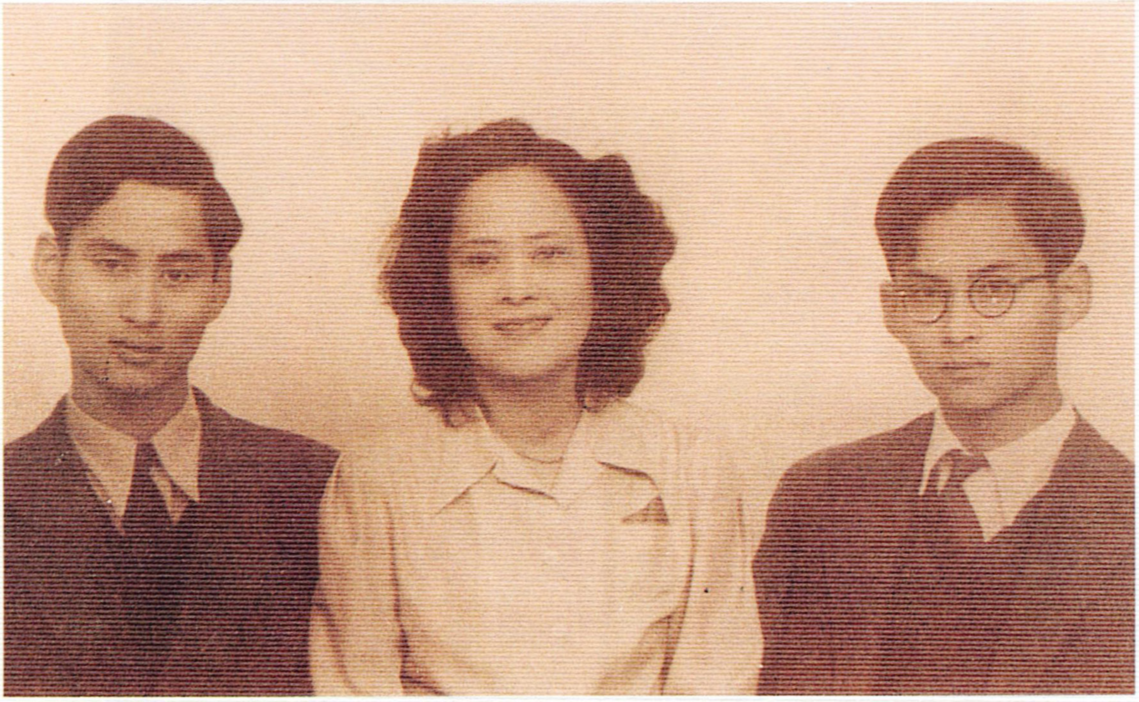

แล้วไม่มีเศษสตางค์จะถวายให้ จึงถวายไป ๑๐ สตางค์แล้วไม่ยอมรับทอน ทั้งทูลว่าสตางค์ทอนนั้นถวายเป็นรางวัล ท่านรีบหยิบเงินทอนประทานแล้วอบรมผู้นั้นต่อไปว่า ๕ สตางค์นี้ตั้งตัวได้ ผู้ถูกอบรมทูลถามว่า "ตั้งตัวได้อย่างไร" ท่านทรงสอนว่า ให้ไปซื้อพันธุ์ถั่วมาปลูกขาย แล้วจะมั่งมีเอง"

ในรัชกาลที่ ๘ เมื่อ**พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล** เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้วได้ทรงสถาปนาพระราชมารดาจาก **หม่อมสังวาลย์ มหิดล ณ อยุธยา** เฉลิมพระนามว่า **พระราชชนนีศรีสังวาลย์** และต่อมาเมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๑๓ ในรัชกาลปัจจุบัน **พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช** ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศเฉลิมพระนามาภิไธย **สมเด็จพระราชบิดา เจ้าฟ้ามหิดลอดุลยเดช กรมหลวงสงขลานครินทร์** เป็น **สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก** และเฉลิมพระนามาภิไธย **สมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์ เป็น สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลนั้น แม้จะทรงสิริราชสมบัติในระยะเวลาอันสั้นและพระชนมพรรษายังน้อยเพียง ๒๐ พรรษา แต่ก็ทรงประกอบพระราชกรณียกิจ เป็นคุณานุคุณแก่ประเทศชาตินานัปการ เช่น การเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยือนชาวจีนในย่านการค้าสำเพ็ง เพื่อทรงสมานไมตรีและความปรองดอง ยุติความบาดหมางระหว่างชาวจีนและชาวไทยได้สำเร็จ บ้านเมืองมีความร่มเย็นเป็นสุข เป็นผลดีแก่เศรษฐกิจและความมั่นคงของประเทศ ด้วยเดชะพระบารมีและพระปรีชาสามารถ

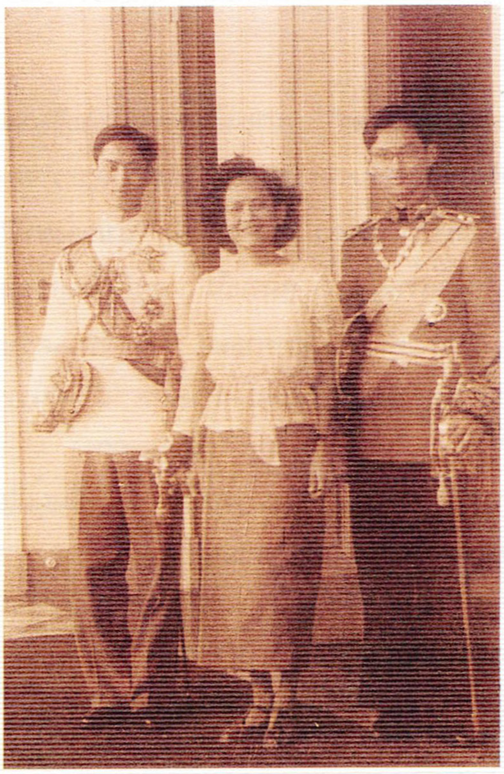

โดยเฉพาะ **พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช** พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ปวงชนชาวไทยและชาวโลกต่างประจักษ์แจ้งทั่วถ้วนแล้วว่าทรงเป็น **"พระมหาราชเจ้ากษัตริย์นักพัฒนา"** ผู้ทรงนำความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้ามาสู่ประเทศชาติและปวงชน ทรงเป็นพระประมุขของชาติผู้ทรงพระคุณล้ำเลิศ อาณาประชาราษฎร์ได้พึ่งพระบุญญาธิการ ทรงแผ่พระบารมีคุ้มเศียรเกล้าร่มเย็นถ้วนหน้า นับแต่เสด็จดำรงสิริราชสมบัติ เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๙ แล้ว ก็ทรงทุ่มเทอุทิศพระองค์เพื่ออาณาประชาราษฎร ทรงยึดมั่นในทศพิธราชธรรมตามพระปฐมบรมราชโองการ อันเป็นพระราชสัจจาธิษฐานที่ว่า ***"เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม"*** ตลอดมาเป็นเวลายาวนานถึง ๕๐ ปีแล้ว ทรงบำบัดทุกข์บำรุงสุขอาณาประชาราษฎรทั่วทุกภูมิภาค พสกนิกรชาวไทยต่างเทิดทูนและสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้

ส่วน **สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์** ก็ทรงได้รับการอภิบาล และทรงอบรมปลูกฝังพระอุปนิสัย และพระจริยาวัตรอันงดงามจากสมเด็จพระบรมราชชนนี จึงทรงพระเจริญเพียบพร้อมด้วยพระปัญญาคุณ พระเมตตาคุณและพระกรุณาคุณ ทรงอุทิศพระองค์เพื่อการศึกษา งานสร้างสรรค์วรรณกรรมประวัติศาสตร์อันทรงคุณค่า เป็นทรัพย์สินทางปัญญาของชาติ และยังพระราชทานพระอนุเคราะห์และพระอุปถัมภ์ในกิจการแพทย์ เพื่อขจัดทุกข์และผดุงสุขของพสกนิกรทั่วประเทศด้วย

นอกจากทรงเป็น **"พระราชมารดา"** ผู้ประเสริฐสุดของพระธิดาและพระโอรส ที่ทรงกำเนิดในพระอุทรแล้ว **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** ยังทรงพระราชทานความรัก ความเอื้ออาทรแก่อาณาประชาราษฎร ประหนึ่งมารดารักบุตร จึงทรงเป็น **"แม่ของชาติ"** ผู้ทรงพระคุณล้ำเลิศ และทรงได้รับพระสมัญญานามว่า **"แม่ฟ้าหลวง"** หมายถึง *"แม่ผู้ยิ่งใหญ่จากฟ้า"* พระองค์ได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจนานัปการในด้านการศึกษา การศาสนา และการสงเคราะห์ต่าง ๆ เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขของราษฎรผู้ยากแค้นลำเค็ญ ด้อยโอกาสในชนบทห่างไกล เป็นต้นว่า พระราชทานพระราชทรัพย์ให้สร้างโรงเรียนแม่ฟ้าหลวงตามชายแดนในท้องถิ่นทุรกันดารมากกว่า ๒๐๐ โรงเรียน พระราชทานพระราชานุเคราะห์แก่ตำรวจตระเวนชายแดน ด้วยทรงยกย่องว่า เป็นผู้เสียสละอุทิศตนปกป้องผืนแผ่นดินไทย เสริมสร้างความมั่นคงของประเทศชาติ และอำนวยความสุขสงบร่มเย็นแก่พี่น้องร่วมชาติ ทรงริเริ่มการสงเคราะห์ชาวเขาให้ดำรงชีวิตอยู่เป็นถิ่นที่ ละเลิกการตัดไม้ทำลาย ทำไร่เลื่อยลอย ทรงแนะนำให้ชาวเขาทำอาชีพเสริมหารายได้เพิ่มพูน เช่น การทำงานศิลปะปักผ้าออกจำหน่าย และทรงส่งเสริมให้ชาวเขาดำรงรักษาศิลปวัฒนธรรม เช่น การแต่งกาย และขนบประเพณีของเผ่าพันธุ์ไว้ให้ยืนยง เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงตระหนักในปัญหาความทุกข์ยากเดือดร้อน ด้านสุขภาพอนามัย โรคภัยพยาธิของราษฎรในชนบทห่างไกล จึงทรงพระกรุณาริเริ่มก่อตั้ง หน่วยแพทย์อาสา ออกปฏิบัติงานตรวจรักษาราษฎรที่ป่วยเจ็บในชนบท ซึ่งต่อมาได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ รวมกับเงินที่มีผู้ทูลเกล้าฯ ถวาย ก่อตั้งมูลนิธิ พอ.สว. สำหรับอุดหนุนกิจการแพทย์อาสา มูลนิธิฯ นี้ได้ช่วยรักษาพยาบาลขจัดโรคภัย และตรวจรักษาโรคฟันให้แก่ผู้ป่วย ให้พ้นจากความทุกข์ทรมานเป็นจำนวนมาก เป็นการส่งเสริมให้อาณาประชาราษฎร์มีสุขภาพดี เป็นพลังในการพัฒนาบ้าน-เมืองในอนาคต นอกจากนั้นยังทรงพระกรุณาพระราชทานพระราชทรัพย์อุดหนุนกิจการสาธารณประโยชน์ทั่วไปอยู่เนืองนิจ เช่น พระราชทานพระราชทรัพย์แก่ โสสะมูลนิธิแห่งประเทศไทย เพื่อเลี้ยงดูให้การศึกษาอบรมแก่เด็กกำพร้าที่ขาดที่พึ่ง พระราชทานพระราชทรัพย์สร้างโรงพยาบาล

โครงการที่สำคัญเพื่อประโยชน์แก่ส่วนรวมอีกโครงการหนึ่งคือ โครงการฟื้นฟูดอยตุง ที่จังหวัดเชียงราย ในภาคเหนือ เนื่องจากป่า สัตว์ป่า และพืชพันธุ์ไม้บนดอยตุงถูกโค่นทำลายลงจนเป็นดอยโล้น ซึ่งนับว่าเป็นอันตรายต่อส่วนรวมเป็นอย่างยิ่ง นอกจากจะมีแต่ความแห้งแล้ง ทำการเกษตรกรรมไม่เป็นผลแล้ว การขาดต้นไม้ดูดซึมซับน้ำไว้ในดิน ยังก่อให้เกิดอันตรายจากอุทกภัยในฤดูฝนหลากด้วย จึงทรงพระราชดำริโครงการฟื้นฟูดอยตุงให้กลับคืนสู่ความชุ่มชื้นอุดมสมบูรณ์ ในขณะเดียวกันโครงการนี้ก็สงเคราะห์ชาวเขาให้มีงานทำ มีความรู้ที่ถูกต้องด้านเกษตรกรรม โดยการจ้างชาวเขาไว้ในโครงการปลูกป่า และปลูกพืชพรรณไม้ยืนต้น ไม้ดอก และไม้ผล เช่น แมคคาเดเมีย เกาลัด กาแฟพันธุ์ดี สน และไม้ดอกเมืองหนาว เป็นต้น

ในด้านพระราชจริยาวัตรส่วนพระองค์นั้น ปวงชนชาวไทยต่างประจักษ์และเทิดทูนสดุดีว่า ทรงเป็นแบบฉบับอันงดงามของกุลสตรีไทย ตลอดพระชนมชีพของพระองค์ ทรงปฏิบัติบำเพ็ญแต่สิ่งที่ดีงาม มีคุณค่า และมีคุณประโยชน์ ทรงดำรงชีวิตอย่างเรียบง่าย ไม่โปรดประดับเครื่องอัญมณีราคาแพง

ไม่โปรดแต่งพระองค์หรูหราฟุ่มเฟือย ดังที่ **พระเทพวิสุทธิเมธี** หรือ**ท่านปัญญานันทภิกขุ** แห่งวัดชลประทานรังสฤษฎ์ ได้แสดงปาฐกถาธรรมเทศนาทางวิทยุกระจายเสียง เมื่อเช้าวันอาทิตย์ที่ ๓ กันยายน ๒๕๓๘ ความว่า แม้พระองค์ทรงได้รับพระราชมรดกจาก **สมเด็จพระมหิตลาธิเบศร อดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก** และ **สมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า** เป็นจำนวนมาก แต่ก็มิได้ทรงใช้จ่ายเพื่อความสุขส่วนพระองค์ กลับทรงสละพระราชทรัพย์จำนวนมาก เพื่อกิจการอันเป็นสาธารณกุศล บำบัดทุกข์บำรุงสุขของอาณาประชาราษฎรโดยเฉพาะในชนบทห่างไกล ด้วยน้ำพระราชหฤทัยเมตตากรุณาเป็นอย่างยิ่ง

นอกจากนั้น พระองค์ยังทรงรักษาพระสุขภาพอนามัย โปรดทรงงานต่าง ๆ ด้วยพระองค์เอง เช่น การประกอบพระกระยาหาร ทรงริเริ่มนำกีฬาเปตองมาเผยแพร่ ทำให้มีพระสุขภาพอนามัยดี มีพระชนมายุยืนยาวถึง ๙๔ พระพรรษา โดยทรงสามารถปฏิบัติพระราชกิจเพื่อปวงชนตลอดมา จนตราบวาระสุดท้ายแห่งพระชนมชีพ แม้พระชนมายุล่วงเลยเข้าสู่วัยชราแล้ว แต่ทรงปฏิบัติบำเพ็ญพระองค์ให้เวลาทุกขณะมีค่าอยู่เสมอ เช่น การทรงงานศิลปะทับดอกไม้บนกระดาษเป็นบัตรอวยพร และบัตรเอนกประสงค์ ทรงงานประติมากรรม ปั้นพระพุทธรูป ทรงงานจิตรกรรม เขียนสีลวดลายบนเครื่องถ้วยเครื่องดินเผา และทรงงานปักผ้าครอสติช แล้วทรงพระกรุณาพระราชทาน ให้ข้าราชบริพารนำไปประมูลในงานหารายได้สมทบกองทุน และมูลนิธิการกุศลต่าง ๆ ที่เอื้ออำนวยประโยชน์แก่ประชาชนโดยส่วนรวม ดังที่ **สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์** ทรงพระนิพนธ์เล่าถึงพระราชจริยาวัตรของพระองค์ไว้ในเรื่อง *"เวลาเป็นของมีค่า"*

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเลื่อมใสศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนา ทรงปฏิบัติธรรมและทรงบริหารจิตให้สะอาด สงบ ทรงซาบซึ้งถ่องแท้ในคุณค่าแห่งพระธรรมคำสั่งสอนของพระบวรพุทธศาสนา มีน้ำพระราชหฤทัยเผื่อแผ่กรุณา ปรารถนาให้ปวงชนชาวไทยยึดมั่นในพระธรรมเพื่อความสุขอันแท้จริงและถาวรในชีวิต ได้ทรงพระนิพนธ์หนังสือธรรมะ *พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนอะไร* และได้ทรงอาราธนาให้ **สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก** ทรงนิพนธ์หนังสือธรรมะที่อ่านเข้าใจง่าย และพระราชทานพระราชทรัพย์ให้จัดพิมพ์แจกจ่าย เผยแพร่ เพื่อให้ประชาชนศึกษาและใช้เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวอันดีงาม

พระราชจริยาวัตรและพระราชกรณียกิจ ที่ทรงบำเพ็ญตลอดพระชนมชีพ ล้วนบริสุทธิ์ สะอาด งดงาม ควรแก่การเทิดทูนสดุดีว่า ทรงเป็นปูชนียนารีและเป็นแบบฉบับของผู้ที่ปรารถนาความสงบสุขอันประเสริฐในชีวิต ทรงเป็นผู้นำ พระราชทานดวงประทีปอันสว่างกระจ่างทั้งทางโลกและทางธรรม แก่ทวยราษฎร์เพื่อชีวิตอันดีงาม

เมื่อพระองค์เสด็จสู่สวรรคาลัยในวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๘ แล้ว ตลอดเวลาที่พระโกศพระบรมศพประดิษฐานอยู่ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ในพระบรมมหาราชวัง ประชาชนชาวไทยทุกหมู่เหล่าทั่วพระราชอาณาจักร ต่างหลั่งไหลมาเฝ้าถวายบังคมพระบรมศพอย่างเนืองแน่นทุกวันมิได้ขาด ทั้งนี้ก็เนื่องด้วยพระเกียรติคุณและพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ เป็นที่ประจักษ์แจ่มชัดและสถิตเสถียรสถาวรอยู่ในหัวใจของปวงชนชาวไทยตราบนิรันดร์

"ร้อยคำรำพันร่ำ
มิสมน้ำพระหฤทัย
เอกอดุลย์การุณยศรัย
"แม่ฟ้าหลวง" ของปวงชน
สู่สวรรค์ครรไลแล้ว
ดังประทีปแก้วดับมืดมน
แหล่งหล้านภาดล
โศกศัลย์ร่ำน้ำตานอง
ทิพย์เทพเชิญอภิบาล
พระสู่สถานพิมานทอง
เสวยรมย์สุขสมปอง
ทวยราษฎร์ผองภักดีนิรันดร์."

พระบรมราชโองการ เฉลิมพระนามาภิไธย
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสถาปนาพระอิสริยยศ เฉลิมพระนามาภิไธย **สมเด็จพระบรมราชชนนีศรีสังวาลย์** เป็น **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** โปรดเกล้าฯ ให้จัดพระราชพิธีจารึกพระสุพรรณบัฏ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในวันที่ ๘ มิถุนายน และวันที่ ๙ มิถุนายน มีพระราชพิธีเฉลิมพระนามาภิไธย ณ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท อาลักษณ์อ่าน**ประกาศพระบรมราชโองการ** มีความสำคัญดังนี้

"อนึ่ง ทรงพระราชดำริรำลึกถึงสมเด็จพระบรมราชชนนีว่า ทรงพระคุณอันประเสริฐ ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ อันได้บังเกิดประโยชน์แก่บ้านเมืองและประชาชน เป็นอเนกปริยาย มีพระหฤทัยเปี่ยมด้วยพระเมตตากรุณาธิคุณ ทรงห่วงใยในความเป็นอยู่ของประชาชนทั่วไป ได้เสด็จออกไปสอดส่องดูแลทุกข์สุขของราษฎรตามจังหวัดต่าง ๆ อยู่เป็นนิตย์ แม้ว่าจะเป็นท้องที่ห่างไกลทุรกันดาร ก็ทรงพระอุตสาหะเสด็จไปจนทั่วถึง โปรดให้จัดสร้างโรงเรียนชายแดนขึ้นเป็นหลายแห่ง เพื่อให้เยาวชนในท้องถิ่นนั้น ๆ ได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน ทรงจัดตั้งหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ขึ้น และโปรดให้ออกไปทำการรักษาพยาบาลประชาชนในท้องที่ต่าง ๆ ทั่วราชอาณาจักร เมื่อใดมีภัยพิบัติเกิดขึ้น ก็เสด็จออกไปเยี่ยมเยียนผู้ประสบเคราะห์ประสบภัยโดยทั่วหน้า ประทานทรัพย์สินส่วนพระองค์แก่ทางราชการ และองค์การกุศลต่าง ๆ ให้จัดหาเครื่องอุปโภคบริโภค ตลอดจนยารักษาโรค เพื่อนำไปแจกจ่ายบรรเทาความเดือดร้อน นอกจากนี้ ยังได้เสด็จออกเยี่ยมเยียนเจ้าหน้าที่ตำรวจทหารและพลเรือน ซึ่งมีหน้าที่ปฏิบัติราชการ ณ ชายแดนจนถึงฐานที่ปฏิบัติงาน โดยมิได้ทรงหวั่นเกรงต่อความยากลำบากและภยันตรายใด ๆ ด้วยทรงมุ่งหวังตั้งพระหฤทัยจะให้เกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชนส่วนรวมเป็นสำคัญ

ในด้านการพระศาสนานั้น ก็ได้ทรงสนับสนุนการศึกษาและการปฏิบัติธรรมอย่างกว้างขวาง และได้ทรงบริจาควัตถุปัจจัยเกื้อกูลกิจการต่าง ๆ ในพระบวรพุทธศาสนา และในศาสนาอื่น ๆ อยู่เสมอ ในส่วนพระองค์เล่า ก็ทรงเป็นอุปการิณีมีคุณูปการยิ่งกว่าผู้ใด ได้ทรงอภิบาลบำรุงพระโอรสพระธิดา และทรงอนุสาสน์สั่งสอนความดีงามตามขัตติยราชประเพณีตั้งแต่ทรงพระเยาว์มา และยังมีพระหฤทัยสิเนหาห่วงใยอยู่มิได้ขาด ทั้งได้ทรงรับพระราชภาระปฏิบัติราชการแผ่นดิน ในคราวที่เสด็จพระราชดำเนินไปต่างประเทศเป็นหลายครั้ง บัดนี้ สมเด็จพระราชชนนี เสด็จเหลืออยู่พระองค์เดียว ที่ทรงเป็นเขตอันล้ำเลิศ อันจะให้เกิดสิริสวัสดีพิพัฒนมงคลแด่พระองค์

จึ่งมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกาศเฉลิมพระนาม สมเด็จพระราชชนนีศรีสังวาลย์ ตามที่จารึกในพระสุพรรณบัฏว่า สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ให้ทรงเจริญพระชนมายุ พรรณ สุข พล ปฏิภาณ ธนสารสมบัติ สรรพสิริสวัสดิ์พิพัฒนมงคล วิบุลศุภผล สกลเกียรติยศ ปรากฏมโหฬารตลอดจิรัฏฐิติกาล เทอญ"

ประกาศ ณ วันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๑๓ เป็นปีที่ ๒๕ ในรัชกาลปัจจุบัน

*(**ข้อมูล** : ราชกิจจานุเบกษา)*

พระราชกรณียกิจในการทำนุบำรุงอาณาประชาราษฎร์

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเริ่มงานสังคมสงเคราะห์ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๔๗๕ ทรงตั้ง "คณะเย็บผ้า" มีสมาชิกประกอบด้วย ผู้ที่ทรงคุ้นเคยมี **คุณหญิงเพิ่ม ดำรงแพทยาคุณ คุณหญิงอรุณ เมธาธิบดี ท่านผู้หญิงพัว อนุรักษ์ราชมณเฑียร ท่านผู้หญิงฉลวย สุทธิอรรถนฤมล คุณหญิงแฉล้ม บูรณศิริ คุณหญิงเชิด อุดมราชภักดี ม.ร.ว.รสลิน คัคณางค์ คุณแพ ยุกตนันท์ Mrs.Zimmerman Mrs.Davis Mrs.Langesen Mrs.Dr.Neder Gaard Mrs.Pendleton Mrs.Reeve** ซึ่งเป็นภริยาของนักการศึกษาสอนที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยและมิชชันนารี เป็นต้น ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนไปเย็บผ้าอ้อมตามบ้านของแต่ละคนและส่งผ้าอ้อมนั้นไปยังโรงพยาบาล

พระราชกรณียกิจการทำนุบำรุงราษฎร ของ**สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** ส่วนใหญ่จะเป็นการสงเคราะห์ในด้านการแพทย์และการสาธารณสุข การศึกษาในชายแดน เป็นการยกระดับความเป็นอยู่ให้อาณาประชาราษฎร์ มีฐานะและการศึกษาสูงขึ้น ร่างกายแข็งแรง เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วยก็มีแพทย์อาสา และแพทย์ทางอากาศมาช่วยดูแลรักษาให้ อันเป็นรากฐานของประชาธิปไตยนี่เอง

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเคยอธิบายถึงคุณลักษณะของผู้นำไว้ว่า บุคคลที่จะเป็นผู้ดำเนินการต่าง ๆ ให้สำเร็จได้นั้น ต้องประกอบด้วยคุณลักษณะ ๓ ประการ ได้แก่

๑. มีความตั้งใจ หมายถึง คิดจริง ทำจริง ตัดสินใจทันที และมีความเฉียบขาด

๒. มีทรัพย์ สำหรับจับจ่ายใช้สอย

๓. มีเกียรติ (หรืออำนาจ) ซึ่งจะทำให้ได้รับความร่วมมือ ความช่วยเหลือจากผู้อื่นอย่างดี ทรงรับสั่งว่าถ้าขาดคุณลักษณะประการใดประการหนึ่งแล้ว ก็ยากที่จะทำงานลุล่วงไปได้ เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่า **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** ทรงสรุปลักษณะดังกล่าวได้จากพระประสบ-การณ์ของพระองค์นั่นเอง

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเป็นแบบอย่างของคฤหัสถ์ ที่นำธรรมะมาประพฤติในชีวิตประจำวัน จากพระราชจริยาวัตรที่ทรงแสดงจากลายพระหัตถ์ที่พระราชทานผู้ใกล้ชิด สะท้อนให้เห็นพระวิริยะของพระองค์ ที่ทรงปฏิบัติตามธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าอย่างเคร่งครัด โดยเฉพาะเรื่อง ศีล พรหมวิหาร ๔ เป็นต้น

สิ่งหนึ่งที่ **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** ทรงระลึกถึงและมีพระราชดำรัสสั่งสอนผู้ใกล้ชิดอยู่เรื่อย ๆ คือ คนเราไม่ควรหลงตัว ลืมตัว มีความอวดดีว่า ตนเก่ง ซึ่งเกิดขึ้นจากความประมาท ไม่ใช้ปัญญา จะเป็นผู้ที่เห็นโทษของความหลงตัว ลืมตัว จึงควรใช้ปัญญากับสติ รักษาจิตของตนไว้เป็นนิจ มิให้หลงใหลในลาภ ยศ สรรเสริญ สุข จะใช้ลาภยศในทางที่ถูก เพื่อประโยชน์สุขแก่ตนเองและผู้อื่น เมื่อถึงคราวจะเสียก็ไม่เสียใจ จะสามารถรักษาความดี และจิตใจให้มีความสงบ มีสุขได้อย่างสม่ำเสมอ จึงทรงมุ่งมั่นให้อบรมในเรื่องสมาธิ ทำให้มีปัญญาเจริญงอกงาม ใช้ปัญญาพิจารณาให้ทราบตระหนักแน่ ถึงเหตุผลในการปฏิบัตินั้น ๆ ตามเป็นจริง เมื่อใช้ปัญญาดังนี้จึงจะไม่ปฏิบัติผิดทาง ทั้งจะไม่หลงตัว ลืมตัว การใช้ปัญญาจึงเท่ากับเป็นการใช้เกราะป้องกันอันตราย อันอาจจะเกิดขึ้นจากความหลงได้

ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์

ฟ้าส่ง **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** ทรงจุติมาถือกำเนิดเป็นชนสามัญบนแผ่นดินไทย เมื่อวันที่ ๒๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๔๔๓ ซึ่งเป็นบุญของพสกนิกรชาวไทยที่ได้พึ่งพระบุญญาธิการล้ำเลิศ ยากจะมีสตรีอื่นใดเทียบเทียม นอกจากจะได้พระราชทานพระราชสมภพแด่พระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐยิ่ง คือ **พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล** (รัชกาลที่ ๘) และ **พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช** (รัชกาลที่ ๙) แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ยังทรงเป็น**ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์**ในคราวที่ **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** และ **สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ** มีพระราชกรณียกิจในการเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศ เพื่อทรงเชื่อมสัมพันธไมตรีหลายครั้ง อันนับเป็นพระราชกรณียกิจที่ยิ่งใหญ่ มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อแผ่นดิน เนื่องด้วยต้องทรงรับพระราชภารกิจต่างพระเนตรพระกรรณ เพื่อความสันติสุขของอาณาประชาราษฎร์ และเพื่อความมั่นคงของประเทศด้วย เช่น

เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๓-๒๕๐๔ ระหว่างที่ **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วย **สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ** ทรงเยือนสหรัฐอเมริกาและประเทศต่าง ๆ ในยุโรปเป็นเวลาประมาณ ๗ เดือน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้ง **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** เป็น **"ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์"** ดังมีประกาศพระบรมราชโองการว่า *"สมควรจะทรงรับพระราชภารกิจนี้"*

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงประกอบพระราชภารกิจสำคัญของบ้านเมืองในฐานะ **"ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์"** ได้ลุล่วงบริบูรณ์ด้วยพระปรีชาสามารถล้ำเลิศ ได้ทรงลงพระนามาภิไธยในพระราชบัญญัติ และประกาศอันเป็นกฎหมายและกฎระเบียบสำคัญหลายฉบับ เป็นต้นว่า พระราชบัญญัติเครื่องราชอิสริยาภรณ์อันมีศักดิ์ รามาธิบดี พุทธศักราช ๒๕๐๓ พระราชบัญญัติปรามการค้าประเวณี พุทธศักราช ๒๕๐๓ พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พุทธศักราช ๒๕๐๓ ประกาศเรื่อง แผนพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับพุทธศักราช ๒๕๐๔ - ๒๕๐๙ ประกาศเรื่อง แผนการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๐๓

ตลอดระยะเวลาที่ทรงรับสนองพระราชภารกิจในฐานะ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์นั้น ก็มิได้ทรงว่างเว้นการเอาพระราชหฤทัยใส่ในทุกข์ของราษฎร ตลอดจนทหารตำรวจตระเวนชายแดน ได้พระราชทานพระราชานุเคราะห์และทรงประกอบพระราชกรณียกิจ เพื่อประโยชน์ของพสกนิกรทุกด้าน เช่น ด้านการแพทย์และสาธารณสุข ด้านศาสนา และการศึกษา ประวัติศาสตร์ของชาติไทยสมัยรัตนโกสินทร์ได้จารึกเกียรติประวัติของสตรีในฐานะ **"ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์"** เพียง ๓ พระองค์ ได้แก่

สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ในรัชกาลที่ ๕

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในรัชกาลปัจจุบัน

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี จึงนับว่าทรงเป็นสตรีผู้บำเพ็ญคุณประโยชน์ยิ่งใหญ่แก่แผ่นดิน และทรงดำรงพระเกียรติยศสูงสุด

เมื่อเสด็จสู่สวรรคาลัย (๑๘ กรกฎาคม ๒๕๓๘) จึงยังความโศกเศร้าอาดูรยิ่งแก่ชนทั้งชาติ

"หมื่นแสนคำมิสมค่าพระการุณย์
เทิดใบบุญ "แม่ฟ้าหลวง" ของปวงชน
เชิญเสด็จสู่สถานพิมานสถิต
เสวยอิฏฐคุณมนูญผล
พระคุณคงครองใจไทยทุกคน
พระเกียรติเกริกสกลนิรันดร์กาล"

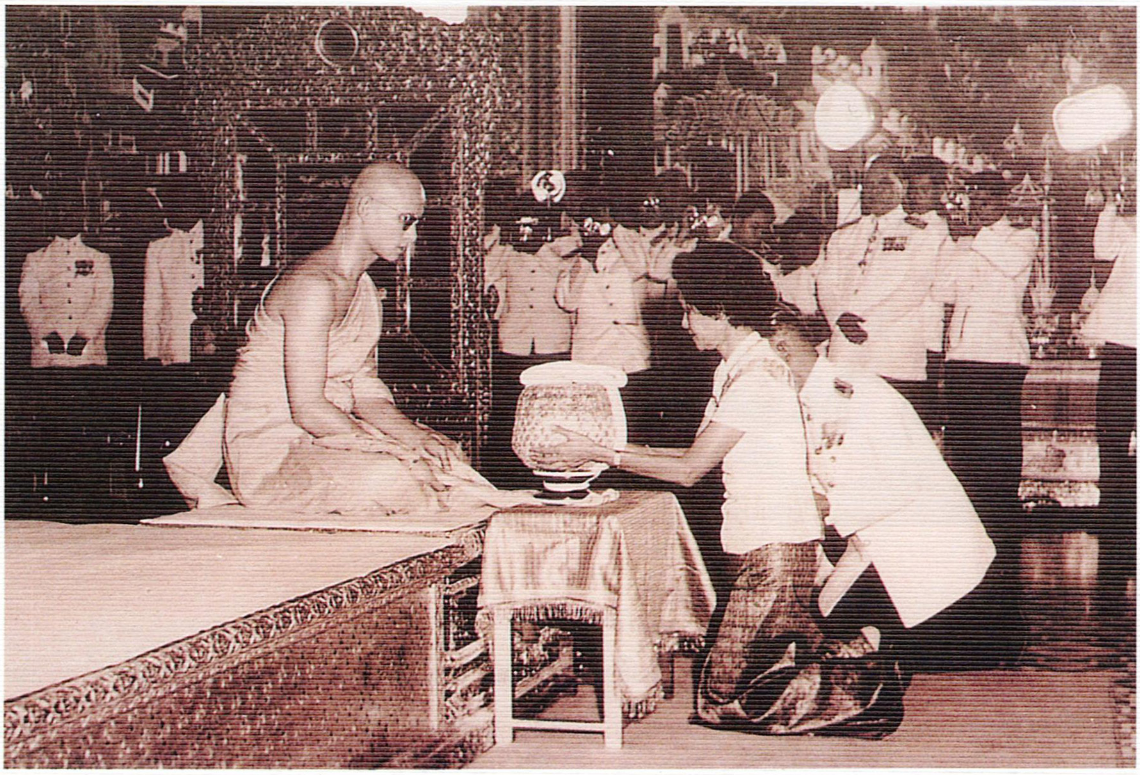

พระมหากรุณาธิคุณแก่ทวยราษฎร์ด้านพระศาสนา

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เคยรับสั่งเรื่องจังหวะชีวิตว่า แบ่งเป็น ๓ ระยะ ระยะที่หนึ่งคือ แรกเกิด ทุกคนเกิดมาเท่ากันหมด เพราะมาแต่ตัว ระยะที่สองคือ ขั้นสมมติ มีสมมติต่าง ๆ เช่น ชื่อนั้น ชื่อนี้ บรรดาศักดิ์อย่างนั้นอย่างนี้ ของปลอม ระยะที่สามคือ ขั้นระลึกถึงความจริงได้ว่าชีวิตที่แท้จริงเป็นอย่างไร ไม่หลงใหลในสมมติต่าง ๆ รู้จักใช้ลาภยศ สิ่งสมมติเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นทุกข์

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงศึกษาธรรมะของพระพุทธเจ้า และของศาสนา และลัทธิ รวมทั้งนักปราชญ์อื่น ทรงนำมาใช้ให้เป็นประโยชน์ ในกรณีต่าง ๆ เช่น ทรงคัดคติพจน์ของมองแตสกิเออ (MONTESQUIEU) นักเขียนชาวฝรั่งเศส พระราชทานให้ในสมุดบันทึกคติพจน์ พระราชทานให้เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๙๒ ความว่า "ถ้าเราเพียงแต่อยากจะมีความสุข เราก็หาได้ในไม่ช้านัก แต่ถ้าเราอยากจะเป็นสุขยิ่งกว่าผู้อื่นก็ออกจะยาก เพราะเราไปเชื่อว่าคนอื่น ๆ นั้นเป็นสุขยิ่งกว่าที่เขาเป็นจริง ๆ "

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถานีวิทยุ อ.ส. พระราชวังดุสิต จัดรายการบริหารทางจิตประจำทุกเช้าวันอาทิตย์ และทรงพระกรุณาโปรดให้อาราธนา สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก เมื่อทรงดำรงตำแหน่ง พระสาสนโสภณ (สวฑฒโน) เจ้าอาวาสวัดบวรนิเวศ จัดรายการทั้งสำหรับผู้ใหญ่ เด็กวัยรุ่น และเด็กเล็ก เริ่มตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๑๑ พระราชทานพระราชปรารภว่า จิตใจมีความสำคัญ เพราะเป็นมูลฐานแห่งความประพฤติในทุกทาง ทั้งความ

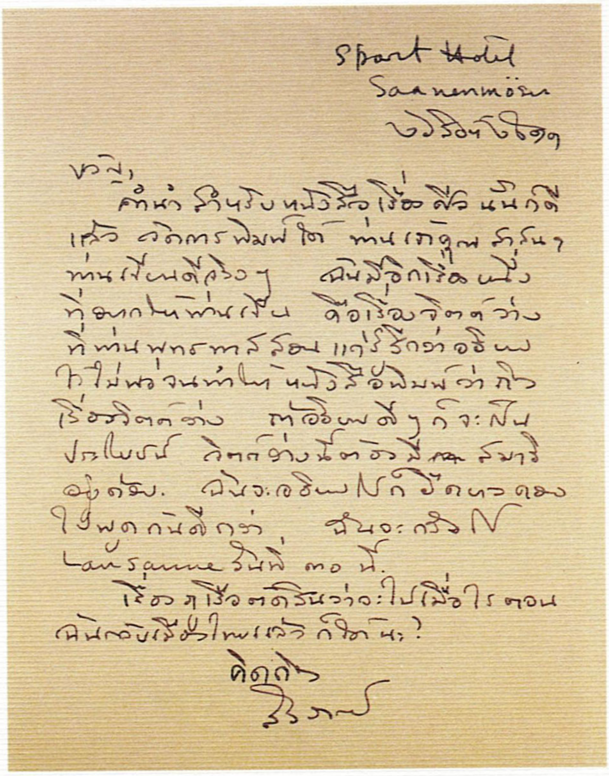
Sport Hotel
Saanenmöser
[illegible]

ขวัญ,
[illegible]
Lausanne วันที่ ๓๐ นี้.
[illegible]

คิดถึง
[illegible]

เจริญ ความเสื่อม ความสุข ความทุกข์ต่าง ๆ พระพุทธศาสนา ได้มีหลักธรรมสำหรับอบรมจิตใจอยู่โดยสมบูรณ์ หากได้มีการชักนำให้เกิดความสนใจในการอบรมจิตใจ จนถึงปลูกฝังเป็นนิสัยในทางที่ถูก เพื่อประพฤติตนให้เหมาะสม ให้มีความเจริญในด้านการเรียน การทำงาน สามารถเผชิญเหตุการณ์ต่าง ๆ และครองชีวิตให้มีความสุขตามสมควร

สำหรับเด็ก

- ฝึกหัดให้เด็กมีความตั้งใจเพิ่มขึ้น (เสริมสร้างพลังทางใจ)
- ให้รู้จักใช้ความคิด (เสริมสร้างพลังทางปัญญา)
- ให้รู้จักสวดมนต์ไหว้พระ ระลึกถึงคุณ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ให้เป็นสรณะที่พึ่ง
- ให้รู้จักเมตตา รู้จักขอพรพระ ให้เป็นเด็กดี คนดี ประพฤติดี

สำหรับผู้ใหญ่

- ฝึกหัดและเสริมสร้างให้มีความเข้มแข็ง ปฏิบัติงานดีขึ้น เมื่อพบอุปสรรค ก็ไม่เป็นผู้พ่ายแพ้แก่ชีวิต หรือเมื่อดีใจก็ไม่ถึงกับสิ้นใจ
- สำหรับผู้ที่มีจิตใจไม่ปกติอยู่กับที่ ก็จะสามารถระงับความฟุ้งซ่านนั้นได้
- ทำให้เกิดความเมตตากรุณาต่อเพื่อนมนุษย์ กิจการต่าง ๆ ภายนอก คนที่มีหน้าที่เท่านั้นย่อมทำการบริหาร และบริหารเฉพาะส่วนที่เป็นหน้าที่ของตน เฉพาะในขณะที่ดำรงหน้าที่อยู่ ส่วนจิตใจเป็นหน้าที่ของทุกคนจะต้องบริหารอยู่ตลอดไป เมื่อบริหารจิตใจของตนให้ดีได้ก่อนแล้ว ก็อาจบริหารคนอื่นหรือกิจกรรมทั้งปวงให้ดีด้วย

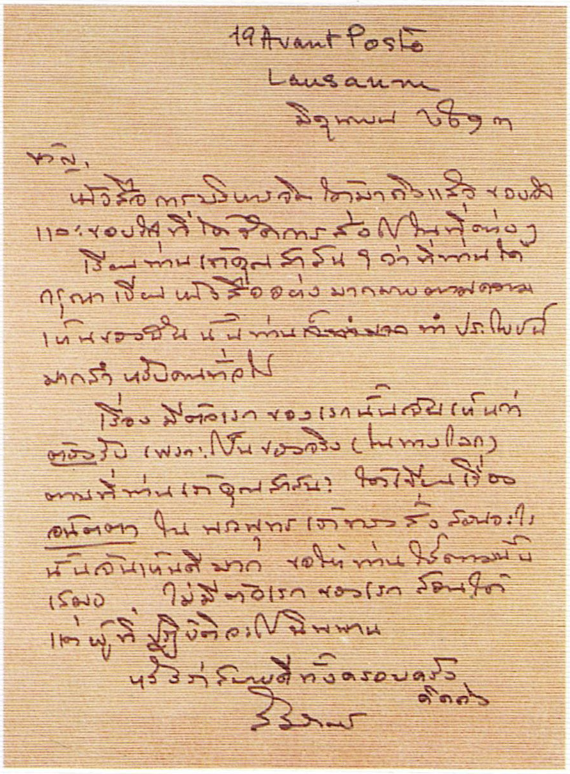
19 Avant Poste
Lausanne
มิถุนายน ๒๕๑๗

หญิง,
หนังสือ ทรงบันทึกธรรม ได้มาถึงแล้ว ขอบใจ และขอบใจที่ได้จัดการส่งไปให้ผู้ต่างๆ
เรื่อง ท่านเจ้าคุณ ศิริ ฯ ว่า ที่ท่านได้ กรุณาเขียนหนังสือตอบมากมาย ตามความ เห็นของฉันนั้น ท่านก็เหนื่อยมาก ทำประโยชน์ มากจริง ขอบใจแทนด้วย
เรื่อง มีตัวเรา ของเราหรือไม่ เห็นท่า ยอมรับ (เพราะเป็นของจริง (ในทางโลก) ตามที่ท่านเจ้าคุณศิริฯ ได้ใช้คำ เรื่อง อนัตตา ในพระพุทธเจ้าทรงชี้ ร้องอะไร หนักลงไปเห็นได้มาก ขอให้ท่านใช้ความนี้ เรียง ไม่มีตัวเรา ของเรา ร้องไห้ แก่ผู้ที่ปฏิบัติจะไปนิพพาน
หวังว่าสบายดีทั้งครอบครัว
ด้วยรัก
สังวาลย์

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงปฏิบัติพระองค์โดยสมควรและเหมาะสม ปราศจากกิเลสตัณหาคือ โลภ โกรธ หลง ตลอดเวลาเป็นปกติวิสัย จนเป็นธรรมดาของพระองค์ท่านหรือจะเรียกว่าเป็นไปตามธรรมชาติก็ได้ แต่ก็ยังมิได้ทรงวางเฉยหรือละไปเสียจนหมดทุกสิ่งทุกอย่าง เห็นได้จากทรงอบรมสั่งสอนทุกคนที่เป็นนักบริหาร นักปกครองว่า ผู้ใดกระทำความผิดก็ควรลงโทษ ผู้ทำดีควรยกย่องสรรเสริญ มิใช่ว่าพระองค์ทรงปฏิบัติธรรมะแล้วจะทรงละเสียทุกสิ่งทุกอย่าง เพื่อมุ่งสู่นิพพานเท่านั้น เพราะทรงถือว่ามนุษย์ยังมีภาระหน้าที่ มีความรับผิดชอบในเรื่องการครองชีพของสมาชิกในครอบครัว และมีหน้าที่การงาน เป็นต้น จึงต้องทำหน้าที่ของตนไปตามสมควร โดยกำหนดปฏิบัติให้มีความเหมาะสมในทางโลกสัจจะ (หมายความว่า ตามความเป็นจริงของโลก ซึ่งมนุษย์ต้องมีความรับผิดชอบ เพื่อความเหมาะสมที่จะอยู่ร่วมกันในโลกนี้ด้วยสันติสุข)

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงยกตัวอย่างจากพระประสบการณ์ของพระองค์ท่านว่า เมื่อทรงปฏิบัติภารกิจแล้วก็ทรงเหน็ดเหนื่อย เนื่องด้วยทรงเจริญพระชนมายุแล้ว จึงต้องทรงพักผ่อนในห้องที่สามารถปรับอุณหภูมิได้ มีที่บรรทมให้ความสะดวกสบายพอสมควร ยังไม่ทรงสามารถที่ปฏิบัติเช่นเดียวกับพระสงฆ์ได้ในเรื่องพระกระยาหาร เสวยให้เพียงพอกับความต้องการของร่างกายเท่านั้น แต่ที่สำคัญก็คือ ทรงสามารถปฏิบัติพระองค์ได้โดยปราศจาก โลภ โกรธ หลง จนเป็นธรรมดาหรือธรรมชาติ ได้โดยแท้

หน่วยแพทย์อาสาสมเด็จพระบรมราชชนนี มูลนิธิ พอ.สว.

หน่วยแพทย์อาสาสมเด็จพระบรมราชชนนี ชื่อย่อ พอ.สว. ได้ก่อกำเนิดขึ้นเป็นครั้งแรก ที่จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๑๒ แต่...พระมหากรุณาทรงห่วงใยในความทุกข์ยากลำเค็ญ อันเนื่องมาจากโรคาพยาธิของราษฎร ในท้องถิ่นทุรกันดารห่างไกลคมนาคมนั้น ได้ก่อเกิดในห้วงพระหทัยของ **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** มาเป็นเวลาหลายปีแล้วก่อนหน้านั้น เนื่องจาก...

เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๐๗ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปประทับแรมที่ดอยอินทนนท์ มีชาวเขามาเฝ้าทูลละอองพระบาทเป็นจำนวนมาก ทรงพระเมตตาห่วงใยชาวเขาซึ่งขาดโอกาสได้รับบริการการแพทย์สาธารณสุขแผนปัจจุบัน ในปีพุทธศักราช ๒๕๐๘ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปเยือนดอยอินทนนท์อีก ได้ทรงพระกรุณานำแพทย์ ๒ คน คือ แพทย์ประจำพระองค์ นายแพทย์มณเฑียร บุนนาค และพันตำรวจโทนายแพทย์สุปรีชา รัตนกนก ไปด้วย ต่อมาเมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมทหารตำรวจตระเวนชายแดนซึ่งอยู่ ณ ที่ห่างไกลการคมนาคมลำบาก ก็ทรงทราบว่าไม่มีแพทย์ประจำหน่วย จึงทรงพระราชดำริที่จะทรงก่อตั้งหน่วยแพทย์เคลื่อนที่

ครั้นถึงพุทธศักราช ๒๕๑๑ ได้โปรดให้เชิญแพทย์จากโรงพยาบาลของทางราชการ และเอกชนรวมทั้งทันตแพทย์ พยาบาลในจังหวัดเชียงใหม่ และผู้กำกับการตำรวจชายแดนเขต ๕ มาร่วมปรึกษาและพระราชทานพระราชดำริเรื่อง การก่อตั้งหน่วยแพทย์เพื่อบรรเทาความทุกข์ยาก เรื่องโรคภัยไข้เจ็บ

แก่ผู้ด้อยโอกาสในถิ่นทุรกันดาร ทรงขอให้แพทย์และพยาบาล ตลอดจนผู้เกี่ยวข้องเสียสละเป็นแพทย์อาสาปฏิบัติงานในวันหยุดราชการโดยไม่มีเบี้ยเลี้ยง มีแต่อาหารกลางวัน ตำรวจตระเวนชายแดนดูแลความปลอดภัยระหว่างเดินทางและปฏิบัติหน้าที่ นายแพทย์มณเฑียร บุนนาค เป็นผู้วางแผนด้านการแพทย์ และผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้อำนวยการโครงการ ซึ่งทุกหน่วยต่างยินดีรับสนองพระราชดำริด้วยความเต็มใจอย่างยิ่ง

หน่วยแพทย์อาสา พอ.สว. จึงได้เริ่มออกปฏิบัติงานครั้งแรก ในเขตปฏิบัติการของกองกำกับการตำรวจตระเวนชายแดนเขต ๕ **เมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ พุทธศักราช ๒๕๑๒** จึงนับว่าหน่วยแพทย์ พอ.สว. ได้ก่อกำเนิดขึ้นเป็นครั้งแรกที่จังหวัดเชียงใหม่ ต่อมากิจการขยายออกไปเป็น ๓๑ หน่วย ในจังหวัดต่าง ๆ ภายในปีต่อมา

ถึงพุทธศักราช ๒๕๑๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขยายงานเป็นแพทย์ พอ.สว. ทางอากาศด้วย โดยประสานงานการรักษาผ่านวิทยุสื่อสาร และนายแพทย์มณเฑียร บุนนาค ได้ไปศึกษาดูงานแพทย์ทางอากาศจากประเทศออสเตรเลีย นำความรู้กลับมาดำเนินงาน

ปีพุทธศักราช ๒๕๐๗ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงพระกรุณาพระราชทานพระราชทรัพย์ ๑ ล้านบาท เป็นทุนเริ่มแรกสำหรับจดทะเบียนหน่วยแพทย์อาสาฯ เป็น **"มูลนิธิแพทย์อาสาสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี"** ชื่อย่อ พอ.สว. ทรงพระกรุณารับเป็นนายิกากิตติมศักดิ์ ทรงรับพระราชทานในด้านยาและเวชภัณฑ์ เครื่องใช้ พาหนะเดินทาง โดยพระราชทานรถยนต์ไว้ประจำที่ พอ.สว. ทุกจังหวัด พระราชทานค่าอาหารกลางวันสำหรับคณะอาสาสมัคร

มูลนิธิ พอ.สว. ดำเนินงานประเภทต่าง ๆ ดังนี้

๑. **หน่วยแพทย์เคลื่อนที่** ออกไปรักษาผู้ป่วย ณ ถิ่นทุรกันดาร และรับผู้ป่วยที่ต้องรักษาในโรงพยาบาล เป็นผู้ป่วยในพระบรมราชานุเคราะห์ และมูลนิธิฯ เป็นผู้ออกเงินค่าเดินทางและค่ารักษาพยาบาลทั้งหมด

๒. **หน่วยแพทย์ทางวิทยุ** รับส่งผ่านสถานีอนามัยในเขตจังหวัด ปฏิบัติงานของ พอ.สว. มีสถานีวิทยุมากกว่า ๕๐๐ แห่ง ศูนย์กลางอยู่ที่สำนักงานมูลนิธิ พอ.สว. ที่วังสระปทุม ติดต่อตลอด ๒๔ ชั่วโมง

๓. **โครงการรักษาโรคเฉพาะทาง** เช่น ตาต้อกระจก จมูกแหว่ง เพดานโหว่ ใส่อุปกรณ์แขนขาเทียม โรคหูน้ำหนวก โรคหัวใจรูมาติคที่ต้องผ่าตัด

๔. **โครงการทันตสาธารณสุข** พอ.สว. รักษาและรณรงค์ทางทันตกรรม รถทันตกรรมเคลื่อนที่ กองทุนแปรงสีฟัน ยาสีฟัน ฯลฯ

๕. **ทุนอุดหนุนการวิจัย**

๖. **โครงการเฉพาะกิจดอยตุง**

๗. **โครงการเฉพาะกิจช่วยเหลือผู้ประสบวาตภัยจังหวัดชุมพร**

ประชาชนและองค์การ สถาบัน ทั้งในประเทศและต่างประเทศต่างซาบซึ้งสำนึกในพระมหากรุณาจึงทูลเกล้าถวายเงินและสิ่งของ รวมทั้งเข้าร่วมโครงการ เช่น นายเรียวอิชิ ซาซากาว่า ประธานมูลนิธิ Japan Shipbilding Industry บริจาคเงินปีละประมาณ ๑.๖ ล้านบาท รวม ๑๐ ปี สมาคม

ชาวสวิสในประเทศไทย น้อมเกล้าฯ ถวายชุดทำฟันเคลื่อนที่ คณะศัลยแพทย์ตกแต่ง จากชิคาโก อิลลินอยส์ สหรัฐอเมริกา เดินทางมาทำการผ่าตัดแก้ความพิการปากแหว่ง จมูกโหว่ เป็นต้น

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงเอาพระทัยใส่ในกิจการของมูลนิธิ พอ.สว. อย่างสม่ำเสมอ ทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมเยียนกิจการ พอ.สว. ประทับเป็นประธานการประชุมคณะกรรมการและอาสาสมัคร พระราชทานเลี้ยงน้ำชา พระราชทานพระราชดำรัสทรงขอบใจและยกย่อง พระราชทานของที่ระลึก ทรงพระอุตสาหะลงพระนามาภิไธย ในบัตรอาสาสมัครด้วยพระองค์เองหลายปี จนภายหลังอาสาสมัครเพิ่มขึ้นและทรงเจริญพระชนมายุสูงขึ้น จึงจำเป็นต้องทรงงด

พระราชานุเคราะห์โดย มูลนิธิ พอ.สว. นี้ ได้ช่วยบำบัดทุกข์ บำรุงสุข ฟื้นฟูสุขภาพอนามัยของราษฎรในถิ่นทุรกันดารแล้วหลายแสนราย

พระบารมีปกเกล้าฯ ที่ดอยตุง

พระมหากรุณาใน**สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** จักตรึงตราอยู่ในหัวใจของคนไทยทั้งชาติไม่มีวันเสื่อมสลายตราบกาลนิรันดร์

ดอยตุง เป็นภูเขาสูงแหล่งต้นน้ำลำธารที่สลับซับซ้อน อยู่ในเขตพื้นที่อำเภอแม่จันและอำเภอแม่สาย ซึ่งเป็นชายแดนไทยต่อกับพม่า ดอยตุงอยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลถึง ๑,๕๐๐ เมตร เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่ชาวเขาอยู่อาศัยมาเป็นเวลานาน และได้บุกรุกตัดไม้ทำลายป่า เพื่อทำไร่เลื่อนลอยและปลูกฝิ่น โดยอพยพย้ายครอบครัวไปหาพื้นที่ใหม่อยู่ตลอดเวลา ดอยตุงจึงกลายสภาพเป็นป่าเสื่อมโทรมและภูเขาหัวโล้นมีแต่ความแห้งแล้ง

เมื่อ**สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วย **สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยานิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์** ไปประทับที่หน่วยพัฒนาต้นน้ำดอยตุง เมื่อต้นปีพุทธศักราช ๒๕๓๑ ทอดพระเนตรเห็นสภาพพื้นที่ดอยตุงมีปัญหา โดยที่มีพระราชอุปนิสัยโปรดธรรมชาติ ดังปรากฏว่าเมื่อประทับอยู่ที่สวิตเซอร์แลนด์ มักเสด็จไปทรงพักผ่อนพระอิริยาบถ โดยทรงพระดำเนินปีนเขา ทรงเก็บดอกไม้ และใบไม้เล็ก ๆ บนภูเขามาทรงประดิษฐ์งานศิลปะ โปรดการใช้ชีวิตท่ามกลางธรรมชาติ และโปรดการปลูกต้นไม้ ปลูกไม้ดอกไม้ประดับ และโปรดการทำสวนครัว จึงมีพระราชดำริที่จะแก้ปัญหาของดอยตุง โดยการฟื้นฟูป่าให้คืนสู่สภาพที่ชุ่มชื้น ตลอดจนพัฒนาสภาพชีวิตของชาวเขาที่นั่น

"ฉันจำได้ แถวนี้ป่าโล้นมาตั้ง ๒๐ ปีแล้ว เรื่องปลูกป่านี่ ฉันชอบและอยากทำมานานแล้ว..."

เมื่อทรงปรารภเรื่องการปลูกป่าพัฒนาดอยตุงกับผู้บัญชาการทหารบกในขณะนั้นแล้ว กองทัพบกจึงจัดทำ **โครงการพัฒนาดอยตุง** ในพื้นที่ ๔๐,๐๐๐ ไร่ เสนอรัฐบาล เพื่อสนองพระมหากรุณาใน **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** พร้อมทั้งขอให้รัฐบาลจัดสรรงบประมาณเพื่อดำเนินการ และด้วยเดชะพระบารมี มีหน่วยงานราชการพลเรือน ๓๓ กรม ใน ๖ กระทรวง เข้าร่วมสนับสนุนการดำเนินงานโครงการนี้ โดยเฉพาะการปลูกป่าและพัฒนาการเกษตร โปรดให้ชาวเขาเข้าเป็นคนงานปลูกป่าโดยได้รับค่าจ้าง และยังได้รับการอบรมให้รักพื้นที่อยู่ของตนมิให้โยกย้าย ตัดไม้ทำลายป่าอีกต่อไป โดย **มูลนิธิ พอ.สว.** ได้สนับสนุนในด้านสุขภาพอนามัย มีการติดตั้งวิทยุรับส่ง ที่ สถานีอนามัย **บ้านอีก้อป่ากล้วย** เพื่อประสานงานรักษาพยาบาลผู้ป่วยเจ็บบนดอยตุง ที่มีหมู่บ้านชาวเขา ๑๒ หมู่บ้าน และมีโรงเรียนการศึกษานอกโรงเรียนทุกหมู่บ้าน โปรดให้นำยาประจำบ้านมอบให้ไว้กับครู และมอบวิทยุรับส่งไว้ เพื่อใช้ติดต่อประสานงานปรึกษาสาธารณสุขและการรักษาพยาบาลกับสถานีอนามัยที่ บ้านอีก้อ-ป่ากล้วยด้วย

พุทธศักราช ๒๕๓๒ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ได้โปรดให้กรมชลประทานก่อสร้าง **พระตำหนักบนดอยตุง** ด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ เพื่อทรงใช้เป็นที่ประทับทรงงานพัฒนาดอยตุงให้ลุล่วง และหลังจากนั้นก็ได้เสด็จไปประทับ ณ พระตำหนักนั้นเป็นส่วนใหญ่ ทรงเพาะกล้าไม้เองสำหรับพระราชทานไปปลูกในพื้นที่โครงการ และเสด็จพระราชดำเนินทรงร่วมการปลูกป่า ทรงอบรมให้ชาวเขาและผู้ร่วมโครงการเสียสละฟื้นฟูป่าเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวมและเพื่อครอบครัวที่มั่นคงของตน

ต่อมา**เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๓๔** รัฐบาลและประชาชนสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ จึงมี**โครงการร่วมใจกันปลูกต้นไม้ ๙๐ ล้านต้น** ถวายเพื่อแสดงความกตัญญูกตเวที แด่**สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** เนื่องในอภิลักขิตสมัยที่ทรงเจริญพระชนมายุ ๙๐ พรรษา โดยกำหนดให้โครงการเสร็จสมบูรณ์ในวันที่ ๒๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๓๔ อันเป็นวันคล้ายวันพระราชสมภพ ครบ ๙๐ พรรษาของพระองค์

โครงการพัฒนาดอยตุงนี้ นอกจากการปลูกป่าแล้ว ต่อมาได้ขยายโครงการ มีการปลูกพันธุ์ไม้มีค่าเมืองหนาว เช่น กาแฟพันธุ์ดี แมคคาเดเมีย ไม้ดอกไม้ประดับ และผลในการพัฒนาที่ติดตามมาก็คือ มีการตัดถนนทำทางคมนาคม ทำให้ประชาชนในโครงการรวมทั้งชาวเขาได้รับการพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ ตลอดจนสุขภาพอนามัยดีขึ้น เด็กและเยาวชนได้รับการศึกษา เพื่อให้พร้อมที่จะเป็นกำลังสำคัญสืบทอดและรักษาพัฒนาพื้นที่ดอยตุง ซึ่งบัดนี้มีความก้าวหน้าลุล่วง คืบความเขียวชะอุ่มและได้รับผลิตผลด้านเกษตรกรรม สมดังพระราชประสงค์แล้วหลายส่วน

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี จึงเป็นประดุจดวงประทีปอันชัชวาล ส่องสว่างไปทั่วทิวเขาดอยตุง ชุบชีวิตป่า พืชพันธุ์ไม้ชีวิตสรรพสัตว์และชีวิตมนุษย์ ให้ได้รับความชุ่มชื่น และมีความสุขสวนท่ามกลางธรรมชาติแห่งขุนเขา นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอันล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้ พระมหากรุณาธิคุณนี้ ย่อมจะสถิตเสถียรมั่นคงประดุจขุนเขาสูงให้เทียมฟ้า อยู่ในหัวใจพสกนิกรชาวไทยตราบเท่าที่ขุนเขาดำรงอยู่เป็นนิรันดร์กาล

พระมหากรุณาธิคุณต่อตำรวจตระเวนชายแดน

เมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๗ **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** ได้เสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่พระตำหนักภูพิงคราชนิเวศน์ จังหวัดเชียงใหม่ พร้อมกับ**พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** ได้เสด็จฯ ไปจนถึงยอดดอยอินทนนท์

สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงพระนิพนธ์ไว้ใน "คำปรารภ" ของหนังสือ "สมเด็จย่าของปวงชน" ตอนหนึ่งว่า

"...ในปีนั้น ได้ทรงพระดำเนินตามเขาตามป่ารอบ ๆ พระตำหนักภูพิงค์ฯ ทรงพระดำเนินได้คล่องแคล่วจึงเสด็จไปได้ไกล จะเสด็จออกทางประตูหลัง ซึ่งตำรวจตระเวนชายแดนเป็นผู้รักษาและตามเสด็จไป ทำให้คุ้นเคยกับ ต.ช.ด. อย่างดี มีแพทย์ตามเสด็จด้วย ๒ คน เมื่อได้เสด็จไปเสียทุกหนทุกแห่งแล้ว ก็เกิดความอยากที่จะพิชิตจุดสูงสุดของประเทศไทยคือ ดอยอินทนนท์ ซึ่งทอดพระเนตรเห็นจากภูพิงค์อยู่ทุกวัน ในเวลานั้นยังไม่มีถนนขึ้นจึงต้องใช้เวลานานมากในการที่จะไต่ไปถึงยอดได้..."

ปีต่อ ๆ มา เสด็จฯ ไปเยี่ยมหมวดทหารตำรวจตระเวนชายแดน และหมู่บ้านในถิ่นทุรกันดารหลายแห่งโดยเฮลิคอปเตอร์...

ในระยะเวลานั้น บ้านเมืองอยู่ในภาวะมีภัย จากผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์คุกคามรุนแรงมาก ตำรวจตระเวนชายแดนเป็นหน่วยงานที่ต้องรับภาระอันหนัก ในการตรวจตราและสู้รบเพื่อปกป้องอธิปไตย นำความสุขสงบมาสู่พี่น้องประชาชนในชาติ เมื่อ**สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** เสด็จฯ ทรงเยี่ยม

หน่วยตำรวจตระเวนชายแดนเขต ๕ แล้ว ทรงประจักษ์ว่าตำรวจเหล่านั้นต้องปฏิบัติหน้าที่อย่างลำบากตรากตรำ เสี่ยงภัยอันตรายต่าง ๆ และอดอยากขาดแคลน เงียบเหงา ว้าเหว่ และบุตรหลานก็ไม่ได้รับการศึกษาตามควร เพราะอยู่ห่างไกลในป่าเขาที่กระทรวงศึกษาธิการยังไม่สามารถจัดการศึกษาไปถึง

ด้วยน้ำพระทัยเมตตายิ่ง ต่อมาจึงทรงพระอุตสาหะเสด็จฯ ทรงเยี่ยมหน่วยตำรวจตระเวนชายแดนทั่วประเทศ เพื่อพระราชทานกำลังใจ โปรดให้จัดซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคไปพระราชทาน พร้อมทั้งเสด็จฯ ทรงเยี่ยมพระราชทานสิ่งของแก่ราษฎรในพื้นที่นั้น ๆ ด้วย ทั้งนี้นอกจากเพื่อบำบัดทุกข์ บำรุงสุขแก่ผู้ด้อยโอกาส และยากแค้นลำเค็ญในถิ่นทุรกันดารแล้ว ยังมีพระราชประสงค์เพื่อให้ราษฎรมีสัมพันธภาพอันดีกับตำรวจ จะได้ร่วมมือกันรักษาอธิปไตยของชาติ ดังได้พระราชทานพระราชดำรัสแก่ตำรวจตระเวนชายแดน เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๐ ตอนหนึ่งว่า

"...ด้วยความห่วงใยในความลำบาก ที่ท่านทั้งหลายได้รับดังกล่าวแล้ว และใคร่จะได้เห็นสภาพความเป็นอยู่ที่แท้จริงเพื่อที่จะได้ช่วยเหลือ ข้าพเจ้าจึงได้เยี่ยมตามที่ต่าง ๆ ขอให้ท่านทั้งหลายได้ทราบด้วยกันว่า ข้าพเจ้าระลึกถึงการปฏิบัติหน้าที่อันยากลำบากของท่านอยู่เสมอ และยินดีให้ความช่วยเหลือแก่ท่านทั้งหลายด้วย ทั้งนี้ก็เพื่อประโยชน์ต่อประเทศชาติของเรา..."

ต่อมา ได้ทรงพระกรุณาพระราชทานพระราชทรัพย์จำนวน ๑,๕๐๐,๐๐๐ บาท เป็นทุนเบื้องต้นในการจัดตั้ง **"มูลนิธิสงเคราะห์ตำรวจตระเวนชายแดนในพระราชูปถัมภ์ สมเด็จพระศรีนครินทรา–บรมราชชนนี"** ขึ้นเมื่อวันที่ ๑๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๑๐ มีวัตถุประสงค์เพื่อสงเคราะห์ตำรวจตระเวนชายแดน ที่ได้รับบาดเจ็บหรือถึงแก่กรรมและครอบครัว กับพระราชทานพระราชานุเคราะห์ด้าน

ศึกษาแก่บุตรข้าราชการตำรวจตระเวนชายแดนด้วย มีผู้บริจาคสมทบทุนมูลนิธิฯ เป็นจำนวนมาก

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงเรียนสำหรับถิ่นทุรกันดารจำนวนมาก โดยเริ่มแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๗ ทรงรับโรงเรียนที่ตำรวจตระเวนชายแดนริเริ่มสร้างขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๘ ไว้ในพระราชูปถัมภ์ ต่อมาพระราชทานพระราชทรัพย์สร้างโรงเรียนเพิ่มอีก พระราชทานชื่อว่า *"โรงเรียนสังวาลย์วิทย์"* เรียงลำดับตามหมายเลข ส่วนโรงเรียนที่มีผู้บริจาคเงินสร้างโดยเสด็จพระราชกุศล ก็ทรงพระกรุณาโปรดให้ตั้งชื่อตามชื่อของผู้บริจาค ซึ่งนับถึงปัจจุบันมีจำนวนมากกว่า ๒๐๐ โรงเรียน ทรงพระอุตสาหะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดโรงเรียนด้วยพระองค์เอง พระราชทานอุปกรณ์การเรียนและสิ่งจำเป็นแก่โรงเรียน และที่สำคัญคือได้พระราชทานแนวพระราชดำริในการปลูกฝังความเป็นไทย และความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ และเพื่อยังความสามัคคีให้เกิดแก่คนในชาติ โดยการปลูกฝังแต่ยังเด็ก ได้พระราชทานพระพุทธรูป ภปร. พระบรมฉายาลักษณ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และธงชาติแก่โรงเรียน พร้อมกันนั้นก็โปรดให้ตำรวจตระเวนชายแดนไปรับการอบรมวิชาครู เพื่อนำความรู้กลับมาจัดการและสอนนักเรียนให้ทันความต้องการโดยไม่ต้องรบกวนกระทรวงศึกษาธิการ

ด้วยพระมหากรุณาและพระเมตตาคุณอันยิ่งใหญ่ ด้วยสายพระเนตรอันยาวไกล และด้วยพระปรีชาญาณอันปราดเปรื่อง แนวชายแดนทั่วประเทศจึงมีตำรวจชายแดนที่เข้มแข็งและราษฎรในถิ่นทุรกันดารที่เปี่ยมด้วยความจงรักภักดี สำนึกในพระมหากรุณา ทำหน้าที่เป็น "รั้ว" อันแข็งแรงของบ้านเมือง และต่อมาภายหลัง...ภัยคุกคามอันรุนแรงตามชายแดนไทยก็ลดลงและหมดไปในที่สุด

งานอดิเรกอันล้ำค่าของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

เป็นบุญอันยิ่งใหญ่ของพสกนิกรชาวไทยทุกคน ที่ได้เกิดบนผืนแผ่นดินไทยและได้พึ่งพระบุญญาธิการของ**สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** พระราชมารดาผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐยิ่ง ของพระมหากษัตราธิราชเจ้าถึง ๒ พระองค์ ทรงเป็นพระบรมวงศ์สตรีผู้เป็นแบบฉบับของผู้ประสบความสำเร็จล้ำเลิศในฐานะ "แม่" อย่างยากที่จะหาสตรีใดเทียบเทียมได้

พระราชกรณียกิจและพระราชจริยาวัตรอันงดงามยิ่งทุกด้านตลอดพระชนมชีพของพระองค์ เป็นสิ่งยิ่งใหญ่เปรียบประดุจขุนเขาสูงเยี่ยม มั่นคงจรดฟ้าด้วยพระบุญญาธิการอันสูงส่งจรดดินด้วยพระมหากรุณาธิคุณต่ออาณาประชาราษฎร์ พระเกียรติคุณของพระองค์งามสง่าเป็นที่ยกย่องเทิดทูน ประทับใจและตราตรึงอยู่ในความทรงจำรำลึกของปวงชนชาวไทยอย่างมิมีวันเสื่อมคลาย

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงดำรงพระชนมชีพโดยธรรม ทรงเลื่อมใสศรัทธาอย่างแรงกล้าในพระบวรพุทธศาสนา เมื่อประทับ ณ โลซานน์ ได้ทรงศึกษาภาษาสันสกฤตและบาลี จึงทรงพระปรีชาสามารถศึกษาพระคัมภีร์ทางพุทธศาสนาได้อย่างแตกฉาน

นอกจากทรงเจริญสมาธิ และวิปัสสนากรรมฐานอยู่เป็นประจำ และทรงบริหารจิตให้บริสุทธิ์สะอาดด้วยธรรมะแล้ว ยังโปรดทรงงานอดิเรกที่มีคุณค่า จึงมีพระอารมณ์เยือกเย็น แม้เสด็จประทับตามลำพังห่างไกลพระธิดา พระโอรส ก็ไม่ทรงวิตกกังวล หรือทรงเงียบเหงา ไม่ทรงสะทกสะเทือนต่อเหตุการณ์ใด ๆ และไม่ทรงหลง แม้มีพระชนมายุสูงถึง ๙๐ กว่าพรรษา แต่กลับมีพระราชหฤทัยแข็ง

แกร่ง มีพระพลานามัยดี และมีพระอัธยาศัยอ่อนโยน นุ่มนวล ทรงเป็นกันเองกับผู้ที่มีโอกาสเฝ้าทูลละอองพระบาท ดังนั้นจึงทรงสามารถบำบัดทุกข์บำรุงสุขของพสกนิกรทั่วประเทศอย่างมิเคยเหน็ดเหนื่อย แม้เมื่อพระชนมายุสูงถึง ๘๐-๙๐ พรรษาแล้วก็ตาม

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงรักษาพระสุขภาพพลานามัยด้วยการทรงกีฬา เช่น แบดมินตัน และทรงม้า จนพระชนมายุล่วงเลย ๗๐ พรรษา ส่วนสกีนั้นเมื่อพระชนมายุเลย ๗๙ พรรษาแล้ว ก็ยังเสด็จทรงสกีอยู่ ระยะหลังต่อมาทรงบริหารพระวรกายตามปกติ และทรงกีฬาเปตอง ซึ่งพระองค์ทรงริเริ่มนำมาเผยแพร่ในเมืองไทย เพราะเป็นกีฬาที่เหมาะสำหรับผู้สูงอายุ โปรดให้ข้าราชการและประชาชนร่วมเล่นเปตองกับพระองค์ พระสุขภาพพลานามัยจึงแข็งแรงสมบูรณ์ไม่มีพระโรคใด ๆ

การบริหารจิตของพระองค์ นอกจากทรงใช้ธรรมะแล้ว ยังทรงใช้งานอดิเรกที่มีคุณค่าเป็นการทรงเสริมสร้างสมาธิปัญญา ทรงใฝ่พระราชหฤทัยแสวงหาความรู้จนทรงทราบปรัชญาตะวันตก และตะวันออกอย่างลึกซึ้ง เริ่มตั้งแต่ทรงพระเยาว์เป็นนักเรียนพยาบาลที่ศิริราชโปรดการถ่ายรูปและถ่ายภาพยนตร์ ต่อมาทรงเป็นสมาชิกของสมาคมภาพยนตร์ ที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเป็นประธาน จะเห็นได้จากพระฉายาลักษณ์ ที่ทรงฉายและทรงรวบรวมไว้ ดังที่ปรากฏในพระนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ ของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ซึ่งทำให้พระราชนิพนธ์ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์สูง พระราชอัธยาศัยโปรดการถ่ายภาพนี้ ได้สืบทอดมาถึง **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** ซึ่งทรงเชี่ยวชาญเป็นเอตทัคคะในการถ่ายภาพ และยังทรงใช้ภาพถ่ายเพื่อประโยชน์ในการพัฒนาประเทศ พระราชทานความร่มเย็นเป็นสุขแก่ทวยราษฎร์ตลอดมาด้วย

งานอดิเรกที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี คือ งานศิลปประดิษฐ์ เมื่อประทับอยู่ ณ กรุงโลซานน์ โปรดทรงพระดำเนินตามภูเขา ทรงเก็บดอกไม้เล็กๆ และใบไม้ใบหญ้านำไปทับให้แห้งประดับใต้แก้วทับกระดาษ ประดับบนใบลาน กระดาษประดิษฐ์เป็นบัตรความสุขปีใหม่ บัตรอวยพร บัตรคั่นหนังสือ สำหรับพระราชทานแก่พระบรมวงศานุวงศ์ และข้าราชบริพาร รวมทั้งพระราชทานให้ไปจำหน่ายนำเงินรายได้มาสมทบ *"ทุนการกุศลสมเด็จย่า"* เพื่อพระราชทานช่วยเหลือการกุศล

นอกจากนี้ยังโปรดงานประติมากรรม ปั้นพระพุทธรูป เครื่องใช้และตุ๊กตา ส่วนงานจิตรกรรมโปรดวาดภาพลงบนเครื่องใช้ เช่น จาน ชาม ถ้วย แจกัน กาน้ำ งานฝีพระหัตถ์โปรดปักผ้าครอสติชเป็นลวดลายต่างๆ ทรงพระกรุณาพระราชทานงานศิลปประดิษฐ์ จากฝีพระหัตถ์เหล่านี้แด่พระโอรสพระธิดา พระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชบริพาร พระราชทานเป็นรางวัลการแข่งขันเพื่อการกุศล เช่น การแข่งขันกอล์ฟบ้าง และพระราชทานให้นำไปประมูลหารายได้สมทบทุนกิจการกุศล เช่น มูลนิธิสมาคมในพระราชูปถัมภ์

การทรงงานอดิเรก โดยเฉพาะงานศิลปประดิษฐ์นี้ แม้ดำรงพระอิศริยศักดิ์สูงเพียงใด และพระชนมพรรษาล่วงสู่วัยชราก็มิได้ทรงทอดทิ้ง หากแต่ยังทรงใช้เวลาทุกขณะให้มีค่า ดังที่ **สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์** ได้ทรงพระนิพนธ์เล่าไว้ ในเรื่อง *"เวลาเป็นของมีค่า"*

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ทรงอุดมด้วยพระบุญญาธิการสูงส่ง แม้พระชนมชีพของพระองค์จะทรงประสบเหตุการณ์ทั้งความสุขและความวิปโยค แต่ด้วยพระราชศรัทธายึดมั่นในพระธรรม และทรงตระหนักในวิถีทางแห่งสังสารวัฏอย่างถ่องแท้ จึงปรากฏเป็นที่ประจักษ์ว่ามิได้ทรงหวั่นไหวท้อแท้ หากแต่ทรงมีน้ำพระราชหฤทัยกว้างใหญ่ไพศาล เปี่ยมด้วยพระเมตตาและพระกรุณาธิคุณ ทรงหนักแน่นมั่นคงในการพระราชทานความร่มเย็นเป็นสุขแก่ทวยราษฎร์ทวีขึ้นเป็นลำดับ ตราบจนวาระสุดท้ายแห่งพระชนมชีพ

ด้วยประการฉะนี้จึงปรากฏว่า เมื่อเสด็จสวรรคต มิใช่แต่พสกนิกรทั้งปวงจะร่ำไห้อาลัยรักพระองค์ หากแต่ฟ้าดินก็ยังหวั่นไหว ดังปรากฏว่าในขณะที่**พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** กำลังทรงประกอบพระราชพิธีถวายน้ำสรงพระบรมศพสายฝนได้โปรยปราย แล้วตกกระหน่ำลงเนืองนองไปทั่วกรุงเทพมหานคร ปานประหนึ่งน้ำตาฟ้าน้ำตาสวรรค์หลั่งลงร่วมสรงพระบรมศพ ด้วยความวิปโยคอาลัย อันเป็นปรากฏการณ์มหัศจรรย์ที่ยากจะบรรยาย

ยิ่งกว่านั้น อาณาประชาราษฎร์ที่ต่างหลั่งไหลมาถวายบังคมพระบรมศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทอย่างเนืองแน่นทุกวันติดต่อกัน แม้เสด็จสวรรคตล่วงมากว่าสามเดือนแล้ว ก็เป็นประจักษ์พยานให้เห็นว่า ชาวไทยทั่วประเทศต่างเทิดทูนพระองค์ไว้เหนือเกล้า และต่างทุ่มเทความรักอาลัยจากห้วงหัวใจ สักการะพระมหากรุณาธิคุณของ**สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** อย่างมิมีวันเสื่อมคลาย

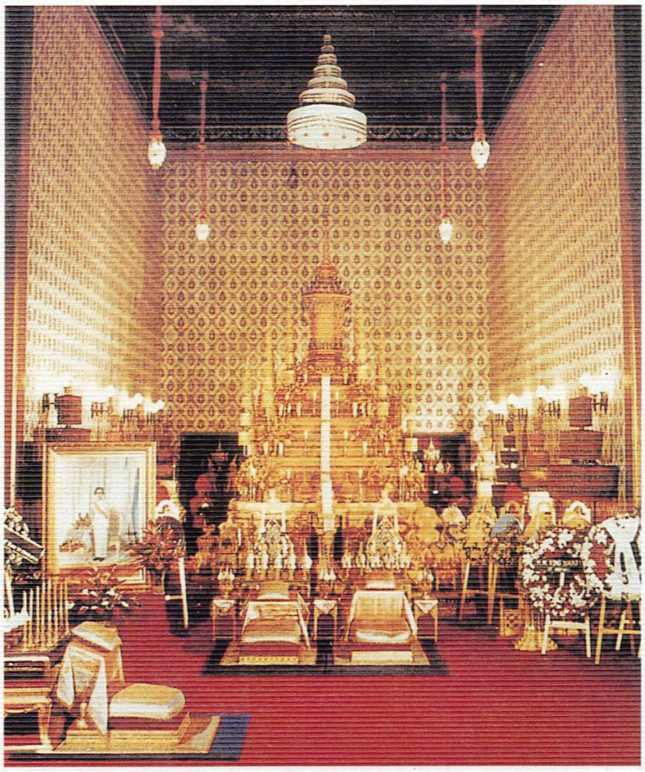

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท
สถานที่ประดิษฐานพระบรมศพ
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ได้เสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ ๑๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๘ ทรงเป็นสมเด็จพระบรมราชชนนี ของ **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** ผู้ทรงคุณอันประเสริฐยิ่งของปวงชนชาวไทยถึง ๒ พระองค์ ทั้งยังทรงมีพระราชคุณูปการ แก่ประเทศชาติและประชาชนเป็นอันมาก ตลอดพระชนมชีพของพระองค์ ได้ทรงพระอุตสาหะวิริยะอุทิศพระองค์ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจส่งเสริมเกียรติคุณแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ทั้งในด้านผ่อนพระราชภาระใน**พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่-หัว** และพระราชกรณียกิจส่วนของพระองค์เองนานัปการ เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขของอาณาประชาราษฎร์ พระมหากรุณาแผ่ปกคุ้มเศียรเกล้าพสกนิกรชาวไทยตลอดมา การเสด็จสู่สวรรคาลัยของพระองค์ยังความโศกเศร้าอาดูรแก่ปวงชนชาวไทยทั้งในประเทศและต่างประเทศเป็นอันมาก

โดยที่ประเทศไทยมีวัฒนธรรมสั่งสมสืบต่อกันมายาวนาน โดยเฉพาะเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ในการนี้เมื่อวันที่ ๑๙ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๘ จึงมีพระราชพิธีถวายน้ำสรง และประดิษฐานพระบรมศพ**สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** โดยดำเนินการตามโบราณขัตติยราชประเพณี

และได้อัญเชิญพระบรมศพประดิษฐาน ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท อัญเชิญเครื่องราชกกุธภัณฑ์ เครื่องราชูปโภค และเครื่องประกอบพระราชอิสริยยศโดยสมพระเกียรติทุกประการ เช่น พระโกศพระบรมศพ เศวตฉัตร เครื่องสูง พุ่มดอกไม้ทองเงิน เครื่องราชสักการะ เป็นต้น

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้ใช้เป็นที่ประดิษฐานพระบรมศพ **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** นี้ สร้างขึ้นในสมัย**พระบาทสมเด็จพระพุทธยอด-ฟ้าจุฬาโลกมหาราช** เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ลักษณะรูปทรงเป็นปราสาทจตุรมุข ที่หลังคาเป็นชั้นลด ๔ ชั้น ตามแบบสถาปัตยกรรมไทย เครื่องยอดทำด้วยไม้ ที่มุขด้านหน้าทางทิศเหนือมีมุขเด็จ ตั้งบุษบก สำหรับเสด็จฯ ออกให้เฝ้าฯ ในงานพระราชพิธีต่าง ๆ

พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท นี้ มีความสำคัญในประวัติศาสตร์ของชาติ เนื่องด้วยเป็นสถานที่ที่ใช้ประกอบพระราชพิธีสำคัญต่าง ๆ มาโดยตลอด โดยเฉพาะอย่างยิ่งเป็นที่ประดิษฐานพระบรมศพพระมหากษัตริย์ และสมเด็จพระอัครมเหสี และพระศพสมเด็จพระบรมวงศ์ผู้ใหญ่ เพื่อทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวาย อาทิ

ประดิษฐาน พระบรมศพ**พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจักรีบรมนาถ พระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช** เป็นครั้งแรกเมื่อพุทธศักราช ๒๓๕๓

ประดิษฐาน **พระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล** เมื่อพุทธศักราช ๒๔๘๙

ประดิษฐาน พระบรมศพ**สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า** ซึ่งเสด็จสวรรคต เมื่อพุทธศักราช ๒๔๙๘

ประดิษฐาน พระบรมศพ**สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี** ในรัชกาลที่ ๗ ซึ่งเสด็จสวรรคต เมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๗

อนึ่ง หลังจากวันที่ ๒๔ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๘ ซึ่งเป็นวันทรงประกอบพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ๗ วัน ถวายพระบรมศพแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้ประชาชนเข้าถวายบังคมพระบรมศพ ณ พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทได้ ตั้งแต่วันที่ ๒๖ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๘ ระหว่างเวลา ๐๙.๐๐ - ๑๗.๐๐ นาฬิกา และโปรดให้สำนักพระราชวัง จัดพระฉายาลักษณ์ สมุดลงนามถวายราชสักการะไว้ที่ ศาลาสหทัยสมาคม พร้อมทั้งจัดนิทรรศการเฉลิมพระเกียรติ และพระราชทานพระราชานุญาตให้หน่วยราชการ องค์การ สถาบัน และประชาชน นำพวงมาลามาสักการะหน้าพระฉายาลักษณ์ ที่ศาลาสหทัยสมาคม

พระพุทธรูปปางประจำพระชนมวาร

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

กลางท้องพระโรงพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท บนพระแท่นราชบัลลังก์ประดับมุก ภายใต้นพปฎล-มหาเศวตฉัตร **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เชิญพระพุทธรูปปางถวายเนตร ลักษณะเป็นพระพุทธรูปยืน พระหัตถ์ทั้งสองห้อยลงมาประสานกันที่พระเพลา พระหัตถ์ขวาทับพระหัตถ์ซ้าย ลืมพระเนตรด้วยพระอาการสังวร สูงจากฐานถึงยอดพระเกตุมาลา ๓๑.๕ เซนติเมตร ซึ่งเป็นพระพุทธรูปปางประจำวันอาทิตย์ อันเป็นวันพระราชสมภพ**สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** ประดิษฐานบนโต๊ะหมู่ ตั้งต้นไม้ทองเงินขนาดเล็ก ๒ ข้าง ประดับด้วยแจกันดอกไม้สด ตั้งแต่วันสรงน้ำพระบรมศพ ต่อมาคืนวันที่ ๑๓ สิงหาคม ๒๕๓๘ **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว** มีพระราชกระแสรับสั่งนายแก้วขวัญ วัชโรทัย เลขาธิการพระราชวังว่า พระพุทธรูปปางประจำพระชนมวารองค์เล็กเกินไป ประชาชนที่มาถวายสักการะพระบรมศพบางคนไม่เห็นพระพุทธรูป บางคนไม่ทราบว่าปางอะไร เลขาธิ-การพระราชวังได้เชิญพระพุทธรูปปางถวายเนตร สูง ๖๕ เซนติเมตร จากพิพิธภัณฑ์วัดพระศรีรัตน-ศาสดาราม มาประดิษฐานบนโต๊ะหมู่หลังพระพุทธรูปปางประจำพระชนมวารองค์เดิม สี่มุมพระแท่นราชบัลลังก์ตั้งต้นไม้ทอง ๑ คู่ ต้นไม้เงิน ๑ คู่ ด้านหน้าทอดเครื่องนมัสการพานทองสองชั้นพร้อมพระแท่นทรงกราบ และทอดเครื่องนมัสการกระบะถมพร้อมพระแท่นทรงกราบ

เครื่องนมัสการพานทองสองชั้น มีประวัติว่าสร้างขึ้นในรัชกาล **พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช** ใช้สำหรับพระมหากษัตริย์ ทรงจุดบูชาพระพุทธรูปสำคัญในงานพระราชพิธี และการทรงบำเพ็ญพระราชกุศล เครื่องนมัสการประกอบด้วย แท่นถมทองสลักลาย ตั้งพานทองสลักลายปากกระจับซ้อนกัน ๒ ชั้น วางพุ่มดอกไม้ ๕ พาน พุ่มข้าวตอก ๕ พาน และเชิงทองสลักลายปักธูปเทียน ๕ เชิง ปักธูปไม้ระกำ ๕ เชิง

ส่วนเครื่องนมัสการกระบะถมเป็นของหลวง มีมาแต่เดิมไม่ปรากฏว่าสร้างในรัชกาลใดใช้สำหรับ **พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ** และสมเด็จพระบรมวงศ์ ทรงจุดบูชาพระรัตนตรัยในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในส่วนพระองค์ และใช้ในการเสด็จพระราชดำเนินต่างจังหวัด เป็นเครื่องนมัสการขนาดเล็กรูปกระบะย่อมุมไม้สิบสอง ขนาดกว้าง ๓๐ เซนติเมตร ยาว ๔๒ เซนติเมตร ตัวกระบะเป็นถมทอง มีพานทองคำสลักลายใส่พุ่มดอกไม้ ๕ พาน พุ่มข้าวตอก ๕ พาน และเชิงโลหะหุ้มทองคำ ๕ เชิง เชิงตรงกลางปักธูปไม้ระกำ ส่วนอีก ๔ เชิงปักเทียน

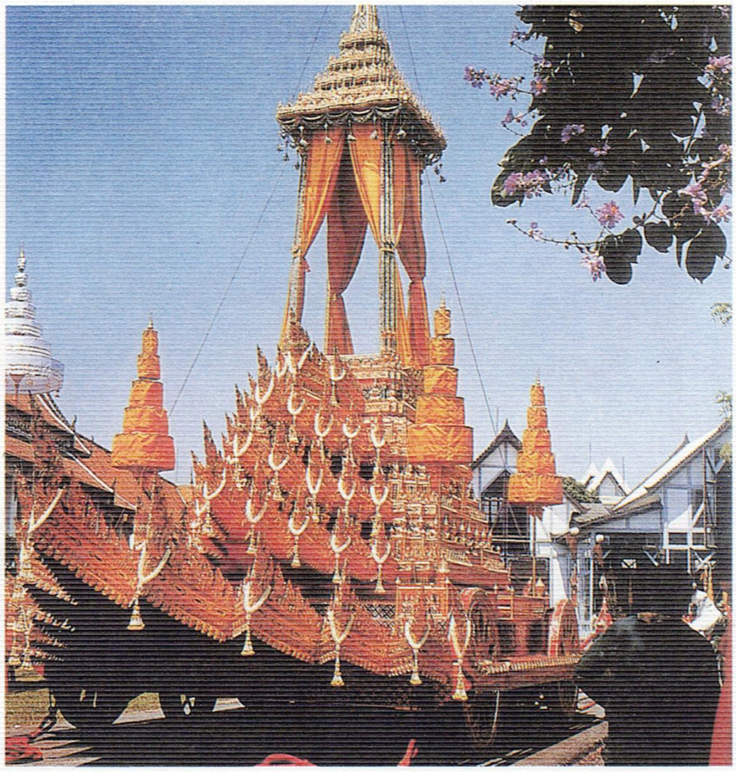

ราชรถ ราชยาน และเครื่องประกอบ
พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

ตามโบราณราชประเพณี การถวายพระเพลิงพระบรมศพเจ้านายพระบรมวงศ์นั้น นอกจากการก่อสร้าง**พระเมรุมาศและอาคารบริวาร**แล้ว ยังมีเครื่องใช้ต่าง ๆ สำหรับการพระราชพิธีตามพระราชอิสริยยศพระบรมศพ เป็นถาวรวัตถุอันเป็นงานศิลปกรรมประณีตศิลป์ เป็นโบราณวัตถุที่ตกทอดเป็นมรดกศิลปะมาแต่โบราณกาล เช่น ราชรถ ราชยาน เกริน เป็นต้น เครื่องใช้เหล่านี้ อยู่ในความดูแลของกรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ และสำนักพระราชวัง

ในการถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เครื่องใช้ในพระราชพิธีบางองค์ต้องได้รับการซ่อมบูรณะให้งดงามมั่นคง สมพระเกียรติ **กรมศิลปากร**ได้จัดพิธีบวงสรวงสักการะ ณ บริเวณโรงราชรถ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ ก่อนนำราชรถ พระยานมาศ และเครื่องประกอบออกซ่อมบูรณะตามประเพณี เพื่อความเป็นสิริมงคล และเป็นขวัญกำลังใจแก่ช่างที่จะซ่อมและกรมศิลปากรกับกรมสรรพาวุธทหารบกร่วมกันดำเนินการซ่อม โดยกรมศิลปากรรับผิดชอบซ่อมด้านวิจิตรศิลป์ เช่น ลวดลายต่าง ๆ กรมสรรพาวุธ รับหน้าที่ซ่อมแซมช่วงล่างของราชรถทั้งหมด เครื่องใช้สำคัญ ๆ ได้แก่

๑. **พระมหาพิชัยราชรถ** เป็นราชรถขนาดสูงใหญ่เช่นเดียวกับสมัยอยุธยา สูง ๑,๑๒๐

ซม. ยาว ๑,๕๓๐ ซม. พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้สร้างขึ้นเพื่อการพระบรมศพสมเด็จพระปฐมบรมราชชนก ในพุทธศักราช ๒๓๓๘ ต่อมาในพุทธศักราช ๒๓๔๒ ได้ใช้พระมหาพิชัยราชรถ ทรงพระโกศพระศพ สมเด็จพระพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระยาเทพสุดาวดี อีกครั้งหนึ่ง หลังจากนั้น ใช้อัญเชิญเฉพาะพระบรมศพพระเจ้าแผ่นดิน

ในงานพระบรมศพ **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ใช้พระมหาพิชัยราชรถเป็นราชรถทรงพระโกศ ซึ่งนับเป็นพระเกียรติยศสูงสุด

พระมหาพิชัยราชรถ ได้รับการซ่อมบูรณะมาแล้ว ๒ ครั้ง

๑. **ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว** โดยเสริมความมั่นคง เพิ่มล้อที่ใต้ตัวรถอีก ๑ ล้อ เพื่อรับน้ำหนักตัวรถ บุษบกและพระโกศ ให้เคลื่อนย้ายสะดวกขึ้น และซ่อมส่วนที่ชำรุดทั่วไปให้สมบูรณ์ มีสภาพสวยงามด้วย

๒. **ในรัชกาลปัจจุบัน กรมศิลปากร** ได้ดำเนินการซ่อมเพื่อความมั่นคงถาวร และเพื่อสงวนรักษางานประณีตศิลป์ของชาติให้ดำรงอยู่ยั่งยืน บูรณะเสร็จเมื่อพุทธศักราช ๒๕๓๐

และ**ในพุทธศักราช ๒๕๓๘ นี้ กรมศิลปากร** กับ **กรมสรรพาวุธทหารบก** จะร่วมมือกันซ่อมบูรณะพระมหาพิชัยราชรถอีกครั้งหนึ่ง เพื่อใช้ในการถวายพระเพลิงพระบรมศพ **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** ในพุทธศักราช ๒๕๓๙

๒. **พระเสลี่ยงแว่นฟ้า** ๑ องค์ สำหรับเชิญพระโกศพระบรมศพจากพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทไปประดิษฐานที่ พระยานมาศสามลำคาน มีลักษณะเป็นฐานแท่นไม้สี่เหลี่ยมสลักลาย ปิดทอง

ประดับกระจกทั้งองค์ มีคานหาม ๒ คาน ขนาดกว้าง ๐.๗๓ เมตร ยาว ๒.๗๐ เมตร (รวมคานหาม) ปลายคานประดับหัวเม็ดทรงมัณฑ์ปิดทองเรียบใช้คนหาม ๘ คน ตัวแท่นฐานเป็นฐานสิงห์ปากบัว สลักลายปิดทองประดับกระจกส่วนต่าง ๆ

๓. **พระยานมาศสามลำคาน** มีลักษณะเป็นคานหามขนาดใหญ่ทำด้วยไม้ปิดทอง มีพนักและคานหาม ๓ คาน คนหาม ๒ ผลัด ๖๐ คน สร้างขึ้นในรัชสมัย**พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย** (รัชกาลที่ ๒) ใช้เชิญพระโกศพระบรมศพของ **พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช**เป็นครั้งแรก

พระยานมาศสามลำคาน มีขนาดกว้าง ๑.๘๕ เมตร ยาว ๗.๑๕ เมตร (รวมคานหาม) สูง ๐.๘๐ เมตร ตอนกลางตั้งแท่นไม้แกะสลักย่อมุมไม้สิบสอง ปิดทองประดับกระจกสลับสีสลับลายทั้งองค์ เป็นศิลปกรรมที่ประณีตยิ่งชิ้นหนึ่ง ฐานแท่นชั้นที่ ๑ เป็นฐานสิงห์ ฐานชั้นที่ ๒ เป็นฐานเชิงบาตร ท้องไม้ประดับครุฑยุดนาคปิดทองโดยรอบ ๓๘ ตัว ฐานชั้นที่ ๓ เป็นฐานเชิงบาตรประดับตกแต่งลวดลายเหมือนชั้นที่ ๒ ท้องไม้ประดับด้วยรูปเทพพนมไม้แกะสลักปิดทอง ๓๒ องค์ พนักพระยานมาศสามลำคาน ประดับฉลุย่อไม้สิบสองต่อเนื่อง

ตรงกลางพื้นพระยานมาศ ติดรางเหล็กเล็กวางขนาน ๑ คู่ สำหรับรับจานฐานเพื่อเลื่อนเชิญพระโกศพระบรมศพ ขึ้นประดิษฐานบนพระยานมาศสามลำคาน มีแท่นเป็นเก็จด้านหน้าและด้านหลังสำหรับเจ้าพนักงานภูษามาลานั่งประคองพระบรมโกศ

พระยานมาศองค์นี้ เคยซ่อมบูรณะเมื่อสิงหาคม ๒๕๒๗ แล้วเสร็จเดือนมีนาคม ๒๕๒๘

๔. **พระเสลี่ยงกลีบบัว** ๑ องค์ สำหรับสมเด็จพระราชาคณะ นั่งอ่านพระอภิธรรมนำพระบรมศพ โดยกระบวนพระราชอิสริยยศจากพระบรมมหาราชวัง ไปยังหน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เพื่ออัญเชิญขึ้นประดิษฐานบนพระมหาพิชัยราชรถ

เสลี่ยงกลีบบัว มีลักษณะเป็นแท่นไม้แกะสลักลวดลายต่าง ๆ ปิดทองประดับกระจกทั้งองค์ มีคานหาม ๒ คาน ขนาดกว้าง ๐.๘๒ เมตร ยาว ๔.๒๐ เมตร (รวมคานหาม) เคยซ่อมเมื่อเดือนตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ ซ่อมเสร็จเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๒๘

๕. **เกรินบันไดนาค** สำหรับเลื่อนเชิญพระโกศพระบรมศพขึ้นสูงหรือลงต่ำ เช่น ลงจากพระมหาพิชัยราชรถ ขึ้นสู่พระเมรุมาศ มี ๒ ชุด แกะสลักลายไทยประดับกระจก ชุดที่เชิญขึ้น กว้าง ๑.๔๐ เมตร ยาว ๕.๑๔ เมตร สูง ๔.๔๑ เมตร ชุดที่เชิญพระบรมศพลง กว้าง ๑.๕๓ เมตร ยาว ๙.๙๐ เมตร สูง ๔.๔๔ เมตร มีล้อเลื่อนติดใต้ฐานรับน้ำหนัก เคลื่อนย้ายได้สะดวก

๖. **ม้าหรือเกยเทียบเกริน** เป็นส่วนประกอบของเกรินบันไดนาค

๗. **ฐานรอง** หรือจานรับพระโกศพระบรมศพ สำหรับเลื่อนพระโกศไปตามรางเลื่อนต่าง ๆ เป็นรูปไม้แปดเหลี่ยม มีล้อเลื่อน ๔ ล้อ กว้าง ๐.๙๑ เมตร สูง ๐.๙๑ เมตร

๘. **ธรรมาสน์กลีบบัว** สำหรับสมเด็จพระราชาคณะ แสดงพระธรรมเทศนาในการพระราชกุศลออกพระเมรุมาศ

๙. **พระที่นั่งราเชนทรยาน** ๑ องค์ สำหรับเชิญพระโกศพระบรมอัฐิ เป็นพระราชยานบุษบกคานหาม ใช้คนหาม ๕๖ คน ใช้เป็นพระราชยานสำหรับแห่อย่างใหญ่ ที่เรียกว่า ขบวนแห่

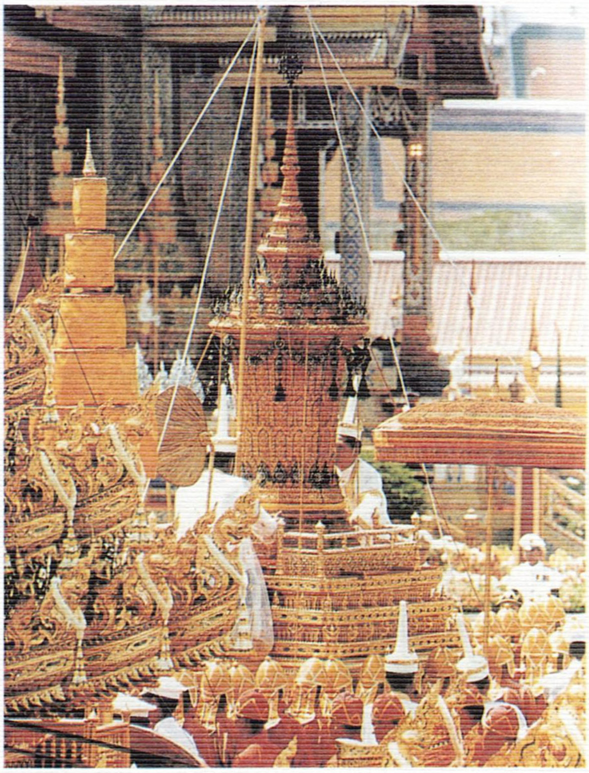

พยุหยาตราสี่สาย คือ มีริ้วขบวนซ้ายขวาข้างละ ๔ แถว สร้างขึ้นในรัชกาลที่ ๑ เป็นพระราชยานไม้รูปทรงบุษบก แกะสลักลายปิดทองประดับกระจกทั้งองค์ มีคานหาม ๔ คาน กว้าง ๑.๐๓ เมตร ยาว ๕.๔๘ เมตร (รวมคานหาม) สูง ๔.๒๓ เมตร องค์บุษบกประกอบด้วยฐาน ๒ ชั้น ชั้นที่ ๑ เป็นฐานสิงห์ ชั้นที่ ๒ เป็นฐานเชิงบาตร ประดับด้วยครุฑยุดนาคปิดทอง ส่วนต่าง ๆ แกะสลักลวดลายประดับกระจก ได้ซ่อมบูรณะเมื่อเดือนตุลาคม ๒๕๒๗ แล้วเสร็จเมื่อมีนาคม ๒๕๒๘

๑๐. **พระวอสีวิกากาญจน์** ๑ องค์ เป็นราชยานคานหามสำหรับ พระราชขัตติยราชนารีประทับโดยเสด็จในกระบวนพยุหยาตราสถลมารคหรือกระบวนราบ สร้างขึ้นเมื่อพุทธศักราช ๒๔๔๐ ในรัชกาล**พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** มีลักษณะเป็นพระวอไม้ แกะสลักลายปิดทองประดับกระจก ทรงหลังคาคฤห์ มีคานหาม ๒ คาน กว้าง ๐.๘๖ เมตร ยาว ๓.๘๐ เมตร (รวมคานหาม) สูง ๑.๗๗ เมตร ตัวพระวอ เป็นฐานสิงห์ ได้รับการซ่อมแซมครั้งหลังสุด เมื่อตุลาคม ๒๕๒๗ แล้วเสร็จเดือนมีนาคม ๒๕๒๘

๑๑. **บุษบกทอง** เป็นที่ประดิษฐานพระโกศพระบรมอัฐิ เมื่อเชิญจากพระเมรุมาศท้อง-สนามหลวงมาบำเพ็ญกุศลที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ลักษณะเป็นบุษบกย่อมุมไม้สิบสอง โครงสร้างเป็นไม้บุหุ้มด้วยทองคำ ดุนลายประดับกระจก และพลอยสีขาวทั้งองค์ กว้าง ๐.๙๓ เมตร ยาว ๐.๙๓ เมตร สูง ๓.๘๔ เมตร ฐานบุษบกมี ๓ ชั้น ชั้นที่ ๑ เป็นฐานสิงห์ ชั้นที่ ๒ เป็นฐานเชิงบาตร ประดับครุฑยุดนาคไม้บุทองโดยรอบ ๒๔ ตัว ชั้นที่ ๓ เป็นฐานเชิงบาตร ประดับเทพพนมไม้บุทองโดยรอบ ๒๔ องค์ เคยซ่อมบูรณะเมื่อพฤศจิกายน ๒๕๒๗ แล้วเสร็จ ๘ เมษายน ๒๕๒๘

พระเมรุมาศ
ในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

เนื่องใน **พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี** ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ กำหนดขึ้นในวันที่ ๑๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๙ **กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ** ได้รับมอบหน้าที่ให้ออกแบบและก่อสร้าง "พระเมรุมาศ" ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

พระเมรุมาศ สร้างด้วยไม้ โครงสร้างภายในเป็นเหล็ก ทรงปราสาทย่อมุมไม้สิบสองยอดเกี้ยว ๓ ชั้น มีจตุรมุข สูงจากพื้นถึงยอด ๓๐.๕๐ เมตร ไม่รวมสัปตปฎลเศวตฉัตร ๗ ชั้นที่ยอด มีโถงกลางตั้งพระจิตกาธาน มุขด้านทิศเหนือและใต้ยาวกว่ามุขด้านตะวันตกและตะวันออก หลังคามุขทั้ง ๔ ทิศซ้อน ๒ ชั้น ฐานพระเมรุมาศจัดทำเป็น ๒ ระดับ ชั้นแรกเรียกว่า ฐานชาลา เป็นฐานปัทม์ย่อเก็จประดับด้วยเทวดาถือบังแทรก ๒๐ องค์ โดยรอบมีบันได ๑๒ แห่ง ๆ ละ ๙ ขั้น

ฐานบน เรียกว่า **พลับพลาพระเมรุมาศ** เป็นฐานสิงห์ ประดับด้วยฉัตร ๒๔ องค์ โดยรอบทั้ง ๔ ทิศ มีบันไดทางขึ้นจากฐานชาลา ๑๔ ขั้น **องค์พระเมรุมาศ** มีขนาดกว้าง ๒๖.๗๐ เมตร ยาว ๓๖.๓๐ เมตร ย่อมุมไม้สิบสองหันหน้ามาทางทิศตะวันตก ประกอบด้วยจตุรมุขซ้อน ๒ ชั้น ที่หน้าบันทั้ง ๔ ด้าน มีพระนามาภิไธยย่อ **"สว"** ของ**สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี เพดาน**

ภายในมีลายดาวเพดาน ส่วนยอดเป็นพระเกี้ยว ๓ ชั้น มีลักษณะเป็นลายซ้อนไม้ประดับลวดลายต่าง ๆ ซึ่งลายเหล่านี้จะเริ่มดำเนินการไปพร้อม ๆ กับการวางโครงสร้างพระเมรุมาศ เพื่อจะนำขึ้นประดับต่อไป

พระเมรุมาศองค์นี้มี**โครงสร้างภายใน**เป็นเหล็ก เพื่อความแข็งแรงและมีส่วนประกอบด้านนอกเป็นไม้และไม้อัดประดับด้วยกระดาษทองย่นทั้งหลัง **หลังคา**เป็นไม้รองด้วยสังกะสี ประดับด้วยใบระกา ยอดเสาเป็นเสาหัวบัว **พระเมรุมาศ**ทั้งสี่ด้านเปิดโล่ง มีเครื่องตกแต่งคือ พระวิสูตรและฉากบังเพลิง **รอบพระเมรุมาศ**จะมีการตกแต่งและสร้างอาคารส่วนประกอบอื่น ๆ อีกหลายอย่าง อาทิ ด้านทิศตะวัน-ออกของพระเมรุมาศ สร้างเป็น**หอเปลื้องเครื่อง**สำหรับไว้พระโกศที่เปลื้องแล้ว และสรรพวัสดุเครื่องใช้ในการถวายพระเพลิง และมีสิ่งปลูกสร้างสำหรับพระพิธีกรรม สวดพระอภิธรรมสี่มุมพระเมรุมาศ เรียกว่า ซ่าง ทิศตะวันตกพระเมรุมาศสร้าง**พระที่นั่งทรงธรรม** สำหรับ**พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว**ประดับทรงธรรมและทรงบำเพ็ญพระราชกุศล **มีรั้ว**วงนอกปริมณฑลยาว ๔๖๐ เมตร ทำ**สวน**และ**ทางเดิน**ในบริเวณ

พระเมรุมาศนี้ กรมศิลปากรมอบให้ นายอาวุธ เงินชูกลิ่น เป็นสถาปนิกผู้ออกแบบ และนายอารักษ์ สังหิตกุล เป็นวิศวกรคำนวณโครงสร้างพระเมรุมาศ เมื่อออกแบบแล้วได้นำทูลเกล้าฯ ถวาย**สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี** ทรงพระวินิจฉัยเลือกแบบ และทรงพระกรุณาพระราชทานหลักการสำคัญแก่กรมศิลปากรคือ หลังถวายพระเพลิงพระบรมศพ **สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี**แล้ว วัสดุสิ่งของที่ลงทุนไปทั้งหมด ต้องสามารถนำไปประยุกต์ใช้สอยให้เกิดประโยชน์สูงสุดได้อีก และมีพิธีบวงสรวง เพื่อขอใช้ที่ดินสร้างพระเมรุมาศ เมื่อวันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๓๘ เวลา ๙.๐๐ น.

บริเวณที่ก่อสร้างพระเมรุมาศ คือ สนามหลวงด้านตะวันตก นอกจากนั้นจะต้องสร้างพลับพลาหน้าวัดพระเชตุพน เพื่อใช้ส่งพระบรมศพขึ้นบนราชรถ พลับพลาหน้าพระที่นั่งสุทไธยสวรรค์ เพื่อให้ข้าราชการฝ่ายในถวายบังคมพระบรมศพในขบวน และยังมีเกยลาที่กำแพงแก้วพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เพื่อใช้เทียบพระยานมาศ ๓ ลำคาน และเคลื่อนพระบรมโกศจากเกยขึ้นพระยานมาศ รวมทั้งซ่อมและรื้อเกาะกลางถนนบางแห่งเพื่อรับกระบวนแห่พระบรมศพ

*(**ข้อมูล** : เอกสารเผยแพร่ ของ กรมศิลปากร)*

พระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ
สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

วันเสาร์ที่ ๙ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๙

บำเพ็ญพระราชกุศลออกพระเมรุมาศ

เวลา ๑๗.๓๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินเข้าสู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เพื่อทรงบำเพ็ญพระราชกุศลออกพระเมรุมาศทรงจุดธูปเทียนเครื่องราชสักการะพระบรมศพ ถวายพัดรองที่ระลึกงานถวายพระเพลิงพระบรมศพ แด่สมเด็จพระราชาคณะถวายพระธรรมเทศนา พระราชาคณะ ๓๐ รูป สวดศราทธพรต พระสงฆ์ ๙๕ รูปเท่าพระชนมายุสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี บรรพชิตจีนและญวน ๒๒ รูป ถวายไทยธรรมบูชากัณฑ์เทศน์และทอดผ้าไตร พระเทศน์พระสวดศราทธพรต พระสงฆ์เท่าพระชนมายุ และบรรพชิตจีนและญวนสดับปกรณ์ ทรงจุดธูปเทียนที่พระสงฆ์สวดพระอภิธรรมเสด็จพระราชดำเนินกลับ

วันอาทิตย์ที่ ๑๐ มีนาคม พุทธศักราช ๒๕๓๙

เชิญพระโกศออกพระเมรุมาศและถวายพระเพลิง

เวลา ๗.๐๐ น. สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จฯ ทรงจุดธูปเทียน

ถวายราชสักการะพระบรมศพบูชาพระพุทธรูป ทรงทอดผ้าไตรก่อนเชิญพระโกศ พระราชาคณะ ๓๐ รูป สดับปกรณ์ โปรดเกล้าฯ ให้เปลื้องพระลองทองใหญ่ประกอบพระโกศออก เชิญพระโกศลงจากพระสุวรรณเบญจดลไปประดิษฐานที่พระยานมาศสามลำคาน

- ที่ประตูกำแพงแก้ว พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท เสด็จฯ ตามไปส่งที่ลานพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทมุขเหนือ เชิญพระโกศด้วยพระยานมาศสามลำคานออกจากพระบรมมหาราชวัง ผ่านประตูศรีสุนทร สู่ประตูเทวาภิรมย์ โดยกระบวนพระราชอิสริยยศไปยังพระมหาพิชัยราชรถ หน้าวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม โดยมีสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก ประทับเสลี่ยงกลีบบัวอ่านพระอภิธรรมนำพระโกศ มีข้าราชการผู้ใหญ่เป็นคู่เคียง อินทร์ พรหม นาลิวัน

- โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ แทนพระองค์ตามพระโกศออกตามเส้นทางถนนมหาราชเลี้ยวซ้ายเข้าถนนท้ายวัง ไปยังพลับพลายกหน้าวัดพระเชตุพนฯ ทรงทอดผ้าไตร ๒๐ ผืนที่ท้ายเกรินบันไดนาคพระมหาพิชัยราชรถ พระสงฆ์สดับปกรณ์เที่ยวละ ๕ รูป เชิญพระโกศทองใหญ่ขึ้นประดิษฐานในบุษบกพระมหาพิชัยราชรถยาตรากระบวนแห่เชิญพระโกศไปตามถนนสนามไชย ถนนราชดำเนินใน และโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จฯ แทนพระองค์ตามพระโกศผ่านพลับพลายกหน้าพระที่นั่งสุทไธสวรรย์ พระบรมมหาราชวัง

- กระบวนกองทหาร กระบวนพระราชอิสริยยศ แห่เชิญพระโกศเลี้ยวเข้าสู่ถนนตัดกลางท้อง-

สนามหลวง เทียบพระมหาพิชัยราชรถ เชิญพระโกศทองใหญ่จากพระมหาพิชัยราชรถโดยเกรินบันไดนาค ประดิษฐานพระโกศทองใหญ่ ที่พระยานมาศสามลำคาน ตั้งกระบวนพระราชอิสริยยศเข้าสู่ในราชวัติเวียนพระเมรุมาศ

- สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรม-ราชกุมารี เสด็จฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี และพระวงศ์ ตามพระโกศเวียนพระเมรุมาศโดยอุตราวัฏ (เวียนซ้าย) ๓ รอบ จากนั้นเสด็จฯ ไปประทับ ณ พระที่นั่งทรงธรรม เทียบพระยานมาศสามลำคาน ทรงพระโกศทองใหญ่ที่เกรินบันไดนาคพระเมรุมาศ เชิญพระโกศโดยเกรินเข้าสู่ในพระเมรุมาศ ประดิษฐาน ณ พระจิตกาธาน ประกอบพระโกศไม้จันทน์ ปิดพระฉากและพระวิสูตร

- สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จฯ ขึ้นสู่พระเมรุมาศ ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยถวายราชสักการะ เสด็จฯ ลงจากพระเมรุมาศ เสด็จฯ ขึ้นผ่านพระที่นั่งทรงธรรม ไปประทับรถยนต์ เสด็จฯ กลับ

เวลา ๑๖.๓๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินมายังพระที่นั่งทรงธรรม ทรงจุดธูปเทียนเครื่องทรงธรรม โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จฯ ไปทรงจุดธูปเทียนเครื่องทองน้อยสำหรับพระบรมศพ ทรง-ธรรม ที่พระเมรุมาศ

- สมเด็จพระราชาคณะถวายพระธรรมเทศนาจบ พระราชาคณะ ๕๐ รูป สวดศราทธพรต ทรงประเคนจตุปัจจัยไทยธรรมบูชากัณฑ์เทศน์ และทรงทอดผ้าไตรถวายพระสงฆ์ที่สวดศราทธพรต

- พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ ขึ้นพระเมรุ-มาศ ถวายพระเพลิงพระบรมศพ ทหารกองเกียรติยศ ๓ เหล่าทัพแสดงความเคารพ เป่าแตรนอน และยิงปืนเล็กยาวเฉลิมพระเกียรติ พร้อมทหารปืนใหญ่ยิงปืนเฉลิมพระเกียรติ ๒๑ นัด เสด็จฯ ประทับมุขหน้าพระที่นั่งทรงธรรม สมเด็จพระสังฆราช สมเด็จพระราชาคณะ พระบรมวงศานุวงศ์ และพระราชอาคันตุกะจากต่างประเทศ ได้แก่ เจ้าชายอากิชิโนและพระชายาจากญี่ปุ่น และเจ้าหญิงมัสตร้าจากบรูไน นายกรัฐมนตรี ประธานรัฐสภา ประธานวุฒิสภา ประธานศาลฎีกา ประธานองคมนตรี คณะทูตานุทูต องคมนตรี รัฐมนตรี สมาชิกวุฒิสภา สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร อดีตนายกรัฐมนตรี ข้า-ราชการทหารพลเรือน ผู้มีตำแหน่งเฝ้า ขึ้นถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้วเสด็จพระราชดำเนินกลับ

เวลา ๒๒.๑๕ น. เสด็จพระราชดำเนินกลับมายังพระที่นั่งทรงธรรม พระบาทสมเด็จพระเจ้า-อยู่หัวทรงทอดผ้าไตร พระสงฆ์ ๓๐ รูปสดับปกรณ์

เวลา ๒๒.๔๓ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จฯ ขึ้นพระเมรุมาศ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ บนเกยด้านหลังพระจิตกาธาน ทรงรับน้ำมะพร้าวแก้วจากเจ้าพนักงานที่ทูลเกล้าฯ ถวาย จากนั้นจึงสรงน้ำมะพร้าวแก้ว ลงบนพระโกศไม้จันทน์ แล้วเสด็จฯ กลับมายังด้านหน้าพระจิตกาธาน

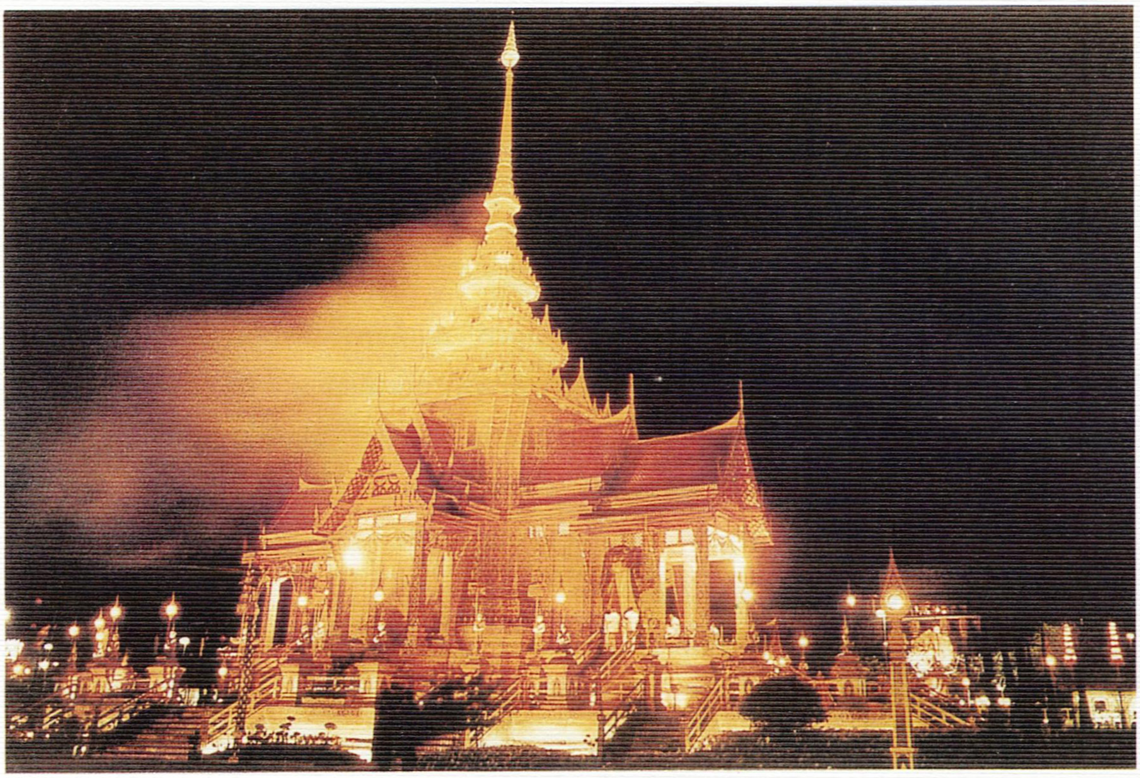

เวลา ๒๒.๔๕ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยานิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงจุดดอกไม้จันทน์ถวายพระเพลิงพระบรมศพ และพระบรมวงศานุวงศ์ที่ใกล้ชิดขึ้นถวายพระเพลิงพระบรมศพ ชาวพนักงานประโคมสังข์ แตรฝรั่ง แตรงอน ปี่ กลองชนะขึ้นพร้อมกับพระสงฆ์สดับปกรณ์

เวลา ๐๐.๕๕ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ขึ้นยังพระเมรุมาศ ทอดพระเนตรพระบรมศพ ซึ่งพระเพลิงกำลังลุกไหม้บนพระจิตกาธาน แล้วเสด็จฯ กลับมาประทับยังพระที่นั่งทรงธรรม

เวลา ๐๑.๒๐ น. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จฯ ขึ้นยังพระเมรุมาศอีกครั้ง ทรงทอดผ้าไตร ณ พระจิตกาธาน แล้วเสด็จฯ กลับไปยังพระที่นั่งทรงธรรม จากนั้นจึงเสด็จฯ กลับ.

บทความที่พิมพ์ในหนังสือนี้ คัดลอกและตัดตอนจากหนังสือ "สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี" ของนิตยสาร สกุลไทย จัดพิมพ์และถวายเป็นราชสักการสดุดี เนื่องในวันพระราชสมภพ วันที่ ๒๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๙ โดย คุณหญิงกุลทรัพย์ เกษแม่นกิจ, อาจารย์เพลินพิศ กรำราญ พิมพ์ครั้งที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๓๘

พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย

พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย เกิดจากแรงบันดาลใจของผู้สร้างสรรค์กลุ่มหนึ่ง นำโดย อาจารย์ดวงแก้ว พิทยากรศิลป์ ที่สนใจการสร้างหุ่นขี้ผึ้ง และศึกษาค้นคว้าทดลองเป็นเวลานานกว่า ๑๐ ปี จึงประสบความสำเร็จ สามารถสร้างหุ่นขี้ผึ้งยุคใหม่จากไฟเบอร์กลาสที่มีความคงทนประณีต งดงามเหมือนจริงที่สุด จนคณะผู้ร่วมงานเห็นสมควรที่จะสนับสนุนให้ก้าวหน้าต่อไป เพื่อสร้างชื่อเสียงให้แก่ประเทศชาติ และศิลปินไทย จึงเริ่มโครงการก่อตั้งพิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทยขึ้นในปี พ.ศ.๒๕๒๕ เพื่อให้เป็นสถานที่สร้างและจัดแสดงหุ่นขี้ผึ้งไฟเบอร์กลาส เพื่อการอนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ ศิลปวัฒนธรรมประเพณีไทย อันจะเป็นประโยชน์ในการศึกษาค้นคว้าของเยาวชนและผู้สนใจทั่วไป

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก เสด็จเป็นองค์ประธานในพิธีเปิดพิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย เมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน ๒๕๓๒ นับเป็นพิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไฟเบอร์กลาสแห่งแรกของประเทศไทย อันเป็นความภาคภูมิใจของชาวไทย และความชื่นชมของชาวโลก

พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย ตั้งขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์ ดังนี้

๑. เพื่ออนุรักษ์ ส่งเสริม เผยแพร่ ศิลปวัฒนธรรมและประเพณีไทย
๒. เพื่อส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าทดลองด้านประติมากรรม และศิลปะแขนงต่าง ๆ
๓. เพื่อเป็นสถานที่ทัศนศึกษาของเยาวชน และเป็นแหล่งท่องเที่ยวสำหรับชาวไทยและชาวต่างประเทศ

ที่ตั้ง ๔๓/๒ หมู่ ๑ ถนนปิ่นเกล้า-นครชัยศรี (กม.๓๑) ตำบลขุนแก้ว อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ๗๓๑๒๐

โทรศัพท์. ๐๓๔-๓๓๒๖๐๗ , ๓๓๒๐๖๑ , ๓๓๒๑๐๙

โทรสาร. ๐๓๔ - ๓๓๒๐๖๑

เปิดทำการทุกวัน

วันจันทร์ - วันศุกร์	เวลา	๐๙.๐๐ - ๑๗.๓๐	น.
วันเสาร์ - อาทิตย์ - วันหยุดราชการ	เวลา	๐๘.๓๐ - ๑๘.๐๐	น.

Thai Human Imagery Museum

Reflections of Thai art and culture by Thai artists.

Art flourishes from inspiration, which is rooted in life. **Artist Duangkaew Phityakornsilp** and his team worked hard to bring life to the fiberglass "wax" figures, and the rigour of this intensive labour was itself a sourec of inspiration.

Artist Duangkaew originally had the idea of this museum when he saw a guest picking up and biting a wax apple in his home. "If a wax apple can fool the senses", he thought, "then perhaps so would a wax person" And indeed, there have been many instances of the mannequins being addressed by unwitting onlookers.

Creating the figures presented a number of challenges. Thailand's climate forbids the use of wax as the main building material : the wax would melt in the heat, and the dust would ruin the skin texture. The first figure, that of the venerable Phra raj Sangwarabhimon, took on less than 3 years of complete (in 1974) but it really took more than 10 years of trial and error to perfect the technique of creatint "life" out of fiberglass.

The artists hope their work will not only spread the fame of Thailand abroad but will also disseminate knowledge about Thai history and traditions. Their work is a perpetual gift for future generations.

Thai Human Imagery Museum

43/2 Moo 1 Pinklao - Nakhonchaisri Rd.,(Km.31) Kunkaew, Nakhonchaisri Nakhonpathom, Thailand. Tel. 034-332607, 034-332109, Fax. 034-332061

The Thai Human Imagery Museum is open 7 days a week. Open hours :

Monday - Friday	9.00 A.M. - 5 : 30 P.M.
Saturday, Sunday and official holidays	8.30 A.M. - 6 : 00 P.M.

นิทรรศการพิเศษ ๑๐๐ ปี สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

๒๑ ตุลาคม ๒๕๔๓

ที่ปรึกษา ดวงแก้ว พิทยากรศิลป์, สุธี ศรีเบญจโชติ, ไพโรจน์ ศิริพรเลิศ, บุญชู อินทร์ทรีย์วงศ์, วิเชียร บุณยผล, พิฑูรย์ พิทยากรศิลป์

ศิลปกรรม สมศักดิ์ คงรัตนสมบูรณ์

ถ่ายภาพ ศิลป คงรัตนสมบูรณ์

บรรณาธิการ วิษณุ เอมประณีตร์

กองบรรณาธิการ พัชรินทร์ พันธุ์แก้ว, ศรีนภา นิลารัตน์. อรไท สุกใส. สุทิศา ตะโกทอง, นพวรรณ โตอดิเทพย์, ชำนาญ ส่งแสงทอง, วารี บุตรวงศ์. จิตติมณฑน์ แซ่เตีย, ปราณี อ่อนสี

กองจัดการ นัฏฐกร วรธรรมทองดี, สมชาย กิตติมนตรีชัย

ดำเนินงานโดย กองวิจัยและพัฒนา พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย
โทรศัพท์. ๐๓๔ - ๓๓๒๖๐๗ , ๓๓๒๐๖๑ , ๓๓๒๑๐๙ โทรสาร. ๐๓๔ - ๓๓๒๐๖๑

พิมพ์ที่ สีสันการพิมพ์ ๖๐๓/๘๐๓ หมู่ ๑๐ แขวงบางแค เขตบางแค กรุงเทพฯ
โทรศัพท์. ๐๒ - ๔๕๔๗๘๓๕

พิพิธภัณฑ์หุ่นขี้ผึ้งไทย

THAI HUMAN IMAGERY MUSEUM

๔๓/๒ หมู่ ๑ ถนนปิ่นเกล้า-นครชัยศรี กม.๓๑ ตำบลขุนแก้ว อำเภอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ๗๓๑๒๐ โทร. ๐๓๔-๓๓๒๖๐๗, ๓๓๒๑๐๙, ๓๓๒๐๖๑ โทรสาร. ๐๓๔-๓๓๒๐๖๑

43/2 Moo 1, Pinklao-Nakhonchaisri Rd., (Km.31), Kunkaew, Nakhonchaisri, Nakhonpathom, Thailand. Tel. 034-332607, 332061, 332109 Fax. 034-332061